

Pafos-dialogi

Pafos-seminaarin elämänfilosofinen ajatteluympäristö systeemiällyn näkökulmasta

Esa Saarinen ja Sebastian Slotte

Esa Saarisen Pafos-seminaari on elämänfilosofinen seminaari, joka vuodesta 1995 lähtien on järjestetty 23 kertaa¹ ja josta on kehittynyt Saarisen vitalistisen, ihmisuskoksen ja arkifilosofisen lähestymistavan tärkein foorumi ja toteutusympäristö. Seminaari koskettelee elämänfilosofian peruskysymyksiä epäakateemisesti. Millään sisällöllisellä, lähestymistavallisella tai sanastollisella kehikolla ei Pafos-seminaarissa ole ennakolta määriteltyä ylivaltaa. Mikään diskurssi ei nouse esiin ainoana vaihtoehtona tai perimmäisenä totuutena. Seminaari rakentaa kunkin ryhmän ainutlaatuisuutta kunnioittavan ajatteluympäristön, jonka tunnusmerkkejä ovat hienovaraisuus, epätungettelevuus, herkkyys, älyllinen, jäsennyksellinen ja miellelyhtymällinen rikastavuus, tunnevoima ja jokaisen osallistujan oma ajattelun liike. Ryhmä on taustoiltaan, ikärakenteeltaan ja elämäntilanteiltaan monipuolinen ja epäyhtenäinen, mikä lisää seminaariryhmän inhimillistä laajuutta ja vuorovaikutustilanteitten nostattavuutta. Ryhmän koko on noin 100 henkilöä. Kurssisuoritteita ei ole. Viikkoon ei sisälly menetelmiä, joiden läpikäynti luokittelisi seminaariryhmää esimerkiksi ”mestareihin” ja ”aloittelijoihin” tai ”onnistujiin” ja ”epäonnistujiin”. Seminaarin vaikuttavuus ei perustu ennakolta määritellyille sisällöille, kaavoille, teorioille, opeille tai taidollisuuksille, vaan elämänfilosofisesti rikastavalle kokonaisprosessille, joka viikon aikana syntyy kullekin kerralla ainutlaatuisena.

Tässä dialogissa tarkastellaan systeemiällyn käsitettä Pafos-seminaarin kautta ja kysytään, mitä Pafos-systeemistä voisi tuottaa arkisiin systeemeihin näiden rikastamiseksi ja kehittämiseksi.

Sebastian Slotte:

Miten asemoit Pafoksen osana hyvän elämän filosofiaa?

¹ www.esasaarinen.com/pafos

Esa Saarinen:

Alusta lähtien Pafoksen pointti oli nimenomaan hyvä elämä. Kutsuin hanketta aluksi ”Upean elämän seminaariksi” mutta sitten luovuin tästä nimestä siihen sisältyvän vääränlaisen pintakoreilun vuoksi. Pyrkimyksenä oli yrittää luoda tässä ajassa jokin elävä muoto siitä filosofisesta *asenteesta*, joka lähtee Ateenan torilta keskusteluista aikalaisten kesken, uteliaisuudesta, uskosta siihen että syventymällä pohdiskelevasti omiin ajatuksiin ihmisen on mahdollista vahvistaa omaa hyvän elämän projektiaan ja hyvän elämän pyrkimystä sinänsä.

Pyrkimykseni Pafoksella oli ja on korostetun soveltava. Minulla ei ollut esimerkiksi mitään halua tehdä vaikutusta toisiin filosofikollegoihin tällä hankkeella. Sen sijaan halusin kiihkeästi, että juttu toimisi – niille ihmisille, jotka seminaariin osallistuisivat. Ja hehän eivät olleet akateemisia filosofeja, vaan ikään kuin kanssakulkijoita Ateenan torilta. Painopiste oli täysin alleviivatuksi toimivuudessa, siis tilannemuuttujissa, sisällöissä, kehittämissä ja sanastoissa, jotka käynnistäisivät ajattelun liikkeen siinä ja silloin juuri niille ihmisille. Plus toimisivat itselleni juuri sillä kertaa – siis olisivat itselleni tuossa nykyhetkessä vaikuttavia, värähteleviä, nostattavia, olennaisia.

Seminaaritalanteeseen liittyvä vahva käyttöliittymä-ajattelu, tai koskettavuusajattelu, on itselleni täysin keskeistä. Se on meta-ajattelua, ajattelun ajattelua ja toteuttamista, jossa yhteisöllisyys, yhteyksellisyys ja kytkeytyvyys toisiin seminaarilaisiin ovat avaintekijöitä – ajattelun liikkeen kentässä. Jälkikäteen voi sanoa, että näiltä osin kyse oli aika radikaalista irrottautumisesta länsimaisen ajattelun yksilökeskeisestä ajattelumallista ja käsityksestä filosofiasta, joka sille nojautuu. Kyseessä on pyrkimys etsiä ja luoda toimiva muoto yhdessä-ajattelulle kuitenkin niin, että jokaisen seminaarilaisen yksilöllisyyden koko ajan säilyä korostetusti.

Toinen radikaali tekijä liittyi tunnevoimaan. Halusin, että ajattelu koskettaa, että filosofialla on henkilökohtaista merkitystä minulle. Ja jokaiselle, joka on tilaisuudessa läsnä. Tämä koskettavuuden meta-ajatus oli lähestymistapani ytimenä myös lyhyemmissä työyhteisö- ja yleisöluennoissani mutta Pafos mahdollistaa ennennäkemättömän pitkät ajattelun liikkeet ja koskettavuuden kaaret. Pafos mahdollistaa kehittäevyyttä, jolle lyhyemmissä luennoissa tietenkään ei ole tilaa. Nykykäsitteistössä puhuen tämä tarkoittaa, että omille filosofisille taiteilijanvaistoilleni oli yhtäkkiä systeemisiä mahdollisuuksia, joista aikaisemmin ei ollut voinut oikeastaan edes unelmoida. Akatemiahän hyljeksii tunnetta. Mutta Pafos antoi mahdollisuuden tehdä soveltavaa filosofiaa reaaliaikaisesti ihmisiä varten eräänlaisena yhteisöllisenä ajatussoitantonä. Ja nimenomaan tunnevoimaisesti, sen Ensio Miettisen ilmaiseman minusta briljantin linjauksen hengessä, että pointtina itsensä johtamisessa on ration suhde emootioihin.² Näitä systeemisiä mahdollisuuksia, tai radikalismia olemassa oleviin akateemisen filosofian muotoihin nähden, en kuitenkaan aluksi ajatellut kovinkaan tietoisesti, vaan toimin vaistomaisesti.

Sebastian Slotte:

Ilmiselvästi yksi Pafoksen keskeisiä piirteitä on sen vaikuttavuus inhimillisellä tasolla. Se on ikään kuin systeemi, joka luo ihmisille mahdollisuuksia vapauttaa itseään kohti parempaa elämää. Gregory Bateson kuvaa alkoholismista vapautumista AA:n avulla tavalla, joka voi olla tässä valaiseva vertailukohta.³ Bateson kuvaa alkoholistia, jonka tavoite ei ole poistaa omaa sairauttaan, vaan parantua sen oireista. Lopettaakseen juomisensa hän tunnustautuu alkoholistiksi,

² Ensio Miettinen, henkilökohtainen viesti. Ension teesi koski johtamista, mutta tässä se sovelletaan itsensä johtamiseen.

³ Bateson 1973.

joka ei pärjää omin voimin ja liittyy sellaiseen systeemiin (Anonyymit Alkoholistit) joka rohkaisee ja tukee häntä pyrkimyksessä pysytellä kuivilla. Alkoholismi sairautena jää, mutta juominen sen toteutumana poistetaan. Kyseessä on siis voimakkaasti yksilön hyvää elämää tukeva systeemi eli AA:ssa on systeemiälyä. Systeemiälyn tutkimusryhmä on tarkastellut systeemiälyä mm. organisaatioissa, koulutuksessa ja päätöksenteossa.⁴ Miten systeemiäly näyttäytyy Pafos-seminaarisi näkökulmasta? Onko Pafos systeemiälykäs vuorovaikutuskokonaisuus, joka vahvistaa hyvää elämää?

Esa Saarinen:

Toisin kuin AA, Pafos ei virity ongelmalähtöisesti. Pafos ei ole terapiaseminaari. Sen laukaisevana lähtöpisteenä ei ole puute, heikkous tai jokin muu inhimillinen negativiteetti, vaan se näkemys, että ihmisissä on aina voimavaroja, vahvuuksia ja kauneuksia, joita elämän tähänastinen toteutuma ei ole paljastanut.

Pafos-seminaarit alkoivat vuonna 1995 osana työelämään suunnattuja soveltavan filosofian hankkeita. Otaniemessä aloitin keväällä 2001. Systeemiäly ponnahti esiin käsitteenä syksyllä 2002 seminaarissamme Raimon kanssa ja alkoi nopeasti vallata alaa ajattelussani. Tässä prosessissa Raimon vaikutus oli koko ajan erittäin suuri. Raimo oli ensimmäisiä, joka tähdensi juttujeni pedagogiikkaa – hän oivalsi, että niissä on eräänlainen systeemi, kokonainen filosofia sisäänrakennettuna. Itse Pafoksen muotoutumisen kannalta tärkeä henkilö oli jo pitkään ollut Peltolan Heikki, jonka kanssa teimme kiinteää yhteistyötä ja joka oli mukana Pafoksella kakkosseminaarista lähtien noin viisitoista kertaa. Juuri Heikki alkoi ensimmäisenä puhua Pafoksesta erityisenä prosessina. Hän tähdensi aina seminaaritalanteen tunnevoimatekijöitä ja siihen liittyvää vastuuta.⁵ Itselleni lähestymistapani luennoissani, myös Pafoksella, oli intuitiivinen ja vaistomainen ja ilmensi eräänlaista taiteellista intohimoa. Vaikka olen tehnyt läheistä yhteistyötä Kirsti Longan kanssa,⁶ joka on huippuluokan oppimisteoreetikko, en ole muovannut metodiikkaani tai pedagogiikkaani mistään valmiista teoriakehyksestä käsin tai suhtautunut siihen muutoinkaan metamieleessä erityisen tiedostavasti.⁷ Siksikin systeemiäly käsitteenä on ollut melkoinen mullistus minulle, koska koen sen valossa jälkikäteen ymmärtäväni paremmin, mistä tietyissä jutuissani ehkä on ollut kyse.

Nykyinen käsitykseni on, että Pafos on systeeminä ”älykäs” monissa niissä suhteissa, joita systeemiälyhahmotuksissamme olemme yrittäneet jäsentää ja kuvata.⁸ En sano tätä kehuskelevasti. Pafos-seminaarin systeemisyys mielenkiintoisimmilta osiltaan nimenomaan ei ole jonkun yhden tahtovan subjektin aikaansaannosta, vaan eräänlaisen väkivahvan orgaanisen kasvun sisältä käsin esiinpakottunutta prosessia. Kyseessä on emergentti, jollain tärkeällä tavalla itseohjautunut prosessi, jonka kokonaisuus on suurempi kuin osansa. Itse olen tämän kokonaisuuden yksi hyvinkin määrätietoinen osa mutta silti vain yksi osa. Monet Pafos-kasvun todistusvoimaisimmista piirteistä eivät mielestäni palaudu mihinkään omiin neronleimauksiini, vaan pikemminkin osatekijöihin, joiden nousulle olen vain antanut tilan ja mahdollisuuden ja eräänlaista systeemistä tukea. Pafos-seminaari on kasvavan ajattelun systeemi, jota kukaan ei ole synnyttänyt tietoisena ilmentymänä jostain valmiiksi kristalloidusta kaavakuvasta. Se on ikään kuin luonut itse itsensä. Mutta nyt kun se on olemassa, sitä voi tarkastella hedelmällisesti systeemiälyn näkökulmasta..

⁴ Ks. esseitä teoksissa Bäckström et al. 2003, Hämäläinen ja Saarinen 2004a ja 2004b.

⁵ Heikin ajattelusta, ks. Peltola 2005. Kirjassa on esillä myös useita pafosseminaarilaisia.

⁶ Ks. Saarinen ja Lonka 2000. Kirja perustuu Helsingin yliopistossa kevätlukukausina 1996-8 pidettyihin laajaa huomiota herättäneisiin luentoihin.

⁷ Ks. kuitenkin Esa Saarinen ja Sebastian Slotte 2003.

⁸ Systeemiälystä: ks. erityisesti Hämäläinen ja Saarinen 2004a ja 2004b sekä Saarinen ja Hämäläinen 2004. Viimeksi mainittu on laajin tähänastinen perusesitys systeemiälyn pääideoista.

Monet ajatusjärjestelmämme peruspiirteet ja vallitsevat intellektuaalisen hahmottamisen paradigmat ovat tavattoman *systeemiälyttömiä*. Systeemiäly on syvällisesti jännitteinen ajattelumme joidenkin perustavien käytäntöjemme, ajatusmalliemme ja olettamiemme kanssa. Esimerkiksi kun kuullaan, että on olemassa E. Saarisen Pafos-seminaari, joka on osallistujille vaikuttava, ensimmäinen olettama on helposti, että Esa Saarinen siis on vaikuttava – eikä itse prosessi, systeemi, kokonaisuus, jonka yksi osa Esa Saarinen vain on. Systeemiälykstä on etsiä selitystä systeemistä, suuremmasta kokonaisuudesta, eikä jostakin yksittäisestä silmäänpiستävistä vaikutustekijästä. Yhteen henkilöön tuijottaminen on systeemiälytöntä, mutta ajatusmallimme ohjaavat siihen.⁹

Omalta kannaltani Pafos-seminaarin lumo syntyi siitä, että ensi kerrasta lähtien minulla oli tunne, että jotain ainutlaatuista oli syntymässä. Jokin haki väylää, purkautumistietä ulos. Nimenomaan olennaista oli jonkinlainen pirsigiläis-metafyysinen¹⁰ laatua koskeva *tunne*, sillä itselläni ei ollut rationaalis-teoreettisia, pedagogisia tai edes taloudellisia syitä pitää hanketta kovin kummoisena. Ensi sijassa rakastin sitä tunnelmaa, mikä Pafoksella käynnistyi, innostuin, aloin hehkua kun pääsin Amathus-hotellin Platon saliin ja homma käynnistyi. Olin innostunut itsestäni sinä ajattelijana ja puhujana ja filosofina ja myös ihmisenä, miksi Pafoksella muutuin, kun lähti liikkeelle se sinfonia se ihana tunne siitä, että *merkitsevä* virtasi saliin sisään ja sitä sai tarkastella, siitä sai puhua, syttyä täysimittaisesti, heittäytyä sen varaan, ottaa tosissaan, löytää uutta.

Nyt uskon, että Pafos-prosessista käsin valottuu koko joukko olennaisia teemoja: ajattelu ja sen laajentuminen, filosofian alkuperäinen sokraattinen lupaus ja ihmisen henkilökohtaisen elämänfilosofian perushaasteet tässä ajassa.¹¹ Ja kenties keskeisin yksittäinen avain tähän kokonaisuuteen on systeemiäly.

Sebastian Slotte:

Systeemiällyn puitteissa, voidaan sanoa, ollaan kiinnostuneita esimerkiksi sellaisista vastakohtapareista kun *väkinäisyys-sujuvuus* tai *pakottavuus-luistavuus*. Miten hahmotat Pafos-seminaria näiden käsitteiden valossa?

Esa Saarinen:

Nämä mainitsemasi käsitteet tuovat olennaisuuksia esiin sekä systeemiälystä että Pafoksesta. Jos tarkastelemme vastakohtaparia *väkinäisyys-sujuvuus* niin voisi väittää, että monin osin oppimista ja opettamista hahmotetaan itse asiassa väkinäisyyden logiikan viitekehyyksessä. Vallalla on pitkälti väkinäisyyden hegemonia. Olettamus tällöin on, että ilman määrättyä väkinäisyyttä oppimista ei tapahdu. Jos siis opetustilanne on väkinäinen, kuten useimmissa tapauksissa se on, tätä ei kummeksuta, vaan päinvastoin oletetaan, että ollaan oikeilla jäljillä. Vastaavasti myös katsotaan, että tietty määrä väkinäisyyttä on työyhteisössä paikallaan, jotta porukka toimisi tuloksellisesti. Tämä kaikki on vastakohtana ajattelutavalle, jossa tavoitellaan systeemiä, esimerkiksi koulussa tai yrityksessä tai oppimistilanteessa, joka tukee *radikaalia sujuvuutta*, kenties jopa tavalla, missä oppiminen ja tuloksellisuus toteutuvat melkein automaattisesti. Tästä kenties utopistisesta mahdollisuudesta on Pafoksessa kysymys. Tuntuu uskomattomalta, että näin de facto voi tapahtua uudelleen ja uudelleen. Kuitenkin Platon salissa ihmisten välinen vuorovaikutus, ajatuksenvaihto ja omien kysymysten pohdinta ja uudelleenvalotus nimenomaan

⁹ Senge 1990 kuvaa mestarillisesti ja vakuuttavasti yksiviivaisen kausaalisen syitten etsinnän aiheuttamia ajatteluansoja. Sengen työt ovat omien systeemiälytutkimustemme keskeisimpiä innoittajia.

¹⁰ Pirsig 1986.

¹¹ Filosofian sokraattinen lupaus koskee ajattelun suhdetta hyvään elämään. Tätä kehittää erityisen vaikuttavasti Pierre Hadot 2002. Ks. myös Hadot 1995. Tästä filosofianäkemyksestä, ks. Saarinen 1996 ja 2003.

sujuu. Tämä on radikaalia sujuvuutta, joka käynnistyy lähes jokaisen kohdalla ja useimmilla saman tien ja lopuilla ainakin jossain vaiheessa viikkoa. Osallistujan oma prosessointi aika kiperistäkin kysymyksistä alkaa yhtäkkiä luistaa. Käynnistyy ajattelun osalta se, mitä Csikszentmihalyi kutsuu virtaavuudeksi, *flow*.¹² Kyseessä on eräänlainen ylemmänasteinen suoritustaso elämän syväinhimillisessä ytimessä - oman elämänsä ajattelemisessa omakohtaisesti ja sisältä käsin, henkilökohtaisesti ja tosissaan. Yksilön kannalta tällaisen *flow'n* käynnistyminen on valtava kokemus, ensikin jo siksi, että virtaavuus jo sinällään on nautinnollista ja toiseksi siksi että se virtaavuus kohdistuu johonkin niin olennaiseen kuin oman elämän pääkysymysten mahdollisuusvirritteeseen tarkasteluun.

Tästä näkökulmasta voi nähdä yhden syyn sille, miksi Pafos vaikuttaa monen kannalta niin vahvasti. Pafos-seminaari *systeeminä* synnyttää sujuvuutta yksilön sisäisten elämänfilosofisen ajatteluprosessien suhteen. Ajattelu sujuu, herkistyminen sujuu, havaintojen tekeminen ja vuorovaikutus toisten kanssa sujuu. Ei ihme, jos tämä on innostavaa.

Pafoksen seminaarin tavoitteena on oman ajattelun rikastaminen ja omien pullonkaulojen tunnistaminen, hienovarainen avautuminen uusiin mahdollisuuksiin. Mutta jos ja kun tällainen avautuminen lähtee käyntiin, useimmissa tapauksissa sillä on myös reaalisia seurauksia kyseisen henkilön arkisten ympäristöjen kannalta. Väkinäisyys-sujuvuus -vastakohtapari on tässä erittäin hyödyllinen metakäsite, koska väkinäisyyden oletama on inhimillisissä arkisissa systeemeissämme valtavasti vahvempi kuin mitä usein on oivallettu tai hyväksytty. Normaalisti me kihnutamme ja oletamme väkinäisyyden kuuluvan asiaan. Keski-ikäisesti luovuttaneen ja lannistuneen, esineellistyneen ja vieraantuneen olemisen, lattean, kyynisen ja intohimottoman elämän perustunnusmerkkejä on nimenomaan elämän luonnollisen ihmeen, kiehtovuuden ja ihanuuden lakastuminen väkinäisyyden alle. Kaikki on suoritusta, kaikki on kuormaa. Eikä vaihtoehtoa ole edes ajatuksellisesti. Väkinäisyys vallitsee ja lopputuloksena on kalsea kuva, jossa vastaan nyttyttää menneisyyden kaltainen tulevaisuus ilman riemua, ihmettä ja lupautta. Tämän vastakohtana ihminen Pafoksella solmii uudelleen yhteyden *runsauden maailmaan*. On kuin se elämäntunteen vyöryvä ihannuus, kokemustodellisuus, sävy maailma, värikylläisyys, sävyjen rikkaus ja ihmeellisyys, tuntu ja tunnelma, josta olemme intuitiivisesti ja gardenilaisessa viisivuotiaan minässämme vaistomaisen tietoisia, äkisti olisi läsnä.¹³ Yksilö toteaa, miten luonnollista hänelle on nauraa, tai iloita viikonapuusta. Että on suurenmoista vaihtaa muutama sana tuntemattoman henkilön kanssa hyväntahtoisesti. Että meille nimenomaan on tunnusomaista kyky tehdä havaintoja elämän ihmeistä, mahdollisuuksista. Yksilö huomaa, miten sujuvasti häneltä sujuu kannustaminen, kuuntelu, läsnäolevuus. Miten luontevasti hän jakaa, miten ihanaa on nauraa ja innostua. Ja miten hyvältä se tuntuu, kun ilman väkinäistä vääntöä omat ajatukset lähtevät liitoon kohti mahdollisuuksien runsautta.

Sebastian Slotte:

Tämä sujuvuus on aktiivista sujuvuutta eikä reaktiivista sujuvuutta, joka esimerkiksi ilmenee kun suljetaan pois tai kätetään ne asiat, jotka tuntuvat pakottavilta tai väkinäisiltä. Radikaali sujuvuus tarkoittaa, ettei väkinäisyyden vaihtoehtoa oikeastaan edes ole olemassa.

Esa Saarinen:

Pafoksella sujuvuus ei myöskään ole väkinäistä sujuvuutta siinä mielessä, että jotain suljettaisiin pois tietoisesti. Ne arjen asiat, jotka ovat yksilölle väkinäisiä tai tukkoisia eivät ole Pafoksella apriorisesti tai julistetusti poissuljettuja. Mikään ei ole. Voidaan sanoa, että Pafos on

¹² Csikszentmihalyi 1990, 1993. Ks. myös Mikko Martelan erinomaista kuvausta Csikszentmihalyista tässä niteessä.

¹³ Gardner 1995.

vapaaehtoisuudelle perustuva vahvistumisen systeemi, jossa vahvistuminen on spontaania, luonnollista ja esiinliukuvaa, eikä ole palautettavissa mihinkään selvästi erotettavaan tekijään tai tematisointiin tai tekniikkaan. Kyseessä on kokonaisvaltainen rikastuminen systeemi, jolle ei ole hierarkkisessa mielessä ylintä vaikutustekijää.

Painotan *henkistä vapautta*. Alleviivaan henkistä vapautta omalla kohdallani tilanteen fasilitaattorina ja myös osallistujan henkistä vapautta tämän rakentaessa oman ajattelunsa momentteja osana Pafos-systeemiä. Kaikki todella kunnollinen konstituoituu vasta henkisestä vapaudesta käsin. Siksi mielestäni pitääkin olla niin, ettei Pafoksen vaikuttavuus palaudu esimerkiksi omien näkemysten nerokkuuteen tai johonkin tiettyyn toistettavissa olevaan kaavaan.

Luennoitsijan on houkuttelevaa unelmoida itsestään tähtenä. Kuitenkin varsinainen idea on olla avaruus esiinnouseville tähdille. Jos siis Pafos-systeemissä pidän luentoja viikon ajan ja johdatan ajatusta päivästä toiseen tilanteen keskiössä niin se systeemi, mikä näin virittyy, voi olla valtava avaruus osallistujille ja myös itselleni ja silti sitä voi olla vaikea nähdä tai hahmottaa avaruutena. Itse generoin koko ajan siihen tilanteeseen puhetta ja kehitelmiä, erittäin keskittyneesti ja täysin tilanteessa kaiken likoon laittaen, siis kuten vaikkapa pianisti pianokonsertissa. Tuotan elementtejä, joita keskeisesti pidetään silmällä ja josta jutun juoni näyttää rakentuvan. Jäsenyn solistina tai keskiöhenkilönä, siis tähtenä. Mutta kuitenkin olennaisinta on juuri se avaruudellisuus, mikä saliin syntyy. Oma tähteyteni voi tuikkia esiin silmäänpistävästi, mutta varsinainen vaikuttavuus on itse kokonaisuudessa, jota tähtituikkeen on tarkoitus palvella. Tätä asetelmaa systeemiälyn käsitteestä käsin voi nyt yrittää jäsentää nimenomaan ajattelun ja tunnetilan laajentumisen, avautumisen, liikkuvuuden, sujuvuuden, kimmoisuuden ja ajatusvaihtoehtojen esittäytymisen, energisoitumisen ja jopa jonkinlaisen bergsonilaisen *élan vital'in*, elämänhyöky-ajattelun kannalta. Pafos on vitalistinen systeemi, joka vahvistaa osallistujan elämää hienovaraisesti ja dynaamisesti: älykkäästi. Mikä tarkoittaa, että siinä on enemmän älyä kuin mitä kukaan on siihen asettanut, se on älyä joka itseohjautuvasti syntyy aina uudelleen. Jolloin geneerisesti tärkeä johtopäätös kuuluu: on hyvä olla tähti mutta vielä parempi on olla avaruus – osa systeemiä, joka antaa toisille tilaa vavahtua esiin omina galakseinaan. Antavuus, mahdollisuuksien luominen, systeemisyy on tässä olennaista – tarkoitan avaruudellisuutta, systeemiä joka mahdollistaa ja saa olennaisuudet *sujumaan*. Ja mikä on olennaisempaa sujua kuin ihmisen oma ajattelu, koskien hänen elämänsä perusteemoja ja kohti vitalisoivia ylärekisterin vaihtoehtoja? Tähdestä tulee siirtyä avaruuden tarkasteluun, mutta avaruus on oikeastaan systeemi. Eli Pafoksen osalta kysymys koskee pyrkimystä asettua systeemiälykkäästi osaksi rikastavuuden, vapauttavuuden ja inhimillisen vahvistavuuden systeemiä, joka itsessään on avaruus.

Mieli ei kuitenkaan pääse kovin hyvin käyntiin avaruuden kielikuvasta. Avaruudellisuus ei ole tarpeeksi aktiivista, vaan se käsitteenä häivyttää toiminnan ja mahdollisuudet tahdonalaisiin väliintuloihin – on vaikea hahmottaa, mitä pitää tehdä, jos on avaruus. Avaruus on ikään kuin liian sisällyttävä määre, liian kolossaalinen käsite, se hukuttaa toiminnan ja sitä kautta mahdollisuudet luoviin panostuksiin ja sysäyksiin yksilön kannalta. Juuri tässä kohdassa systeemiäly antaa lisätyökaluja. Pafos-avaruus on monesta eri tekijästä muodostuva älykäs systeemi ja itse olen osa sitä, mutta samalla tavalla kuin kapellimestari on osa sinfoniaorkesterin kokonaisuutta. Kaikki katsovat kapellimestaria, hänelle taputetaan, hän on tähti ja kuitenkin vielä enemmän avaruus, mahdollistava taustavoima. Hän ei soita mitään ja silti katse etsiytyy kapellimestariin. Mutta olennaisempi kuin kapellimestarin mestaruus on se systeemi, jonka älykkyyden sisällä hän toimii älykkäästi. Itse asiassa kapellimestarin taituruus on nimenomaan systeemistä taituruutta. Tätä kapellimestari-metaforaa aloin ajatella suhteessa Pafokseen ja luentometodiikkaani nähden Leif Segerstamin vaikutuksesta. Minusta kielikuva on erittäin hyödyllinen, koska se palauttaa roolin yksilölle, tuo takaisin aktiivisuuden ja kuitenkin säilyttää

yhteyden siihen avaruudellisuuteen tähteyden sijasta, joka on kaiken lähtökohta. Siis reitti systeemisyyteen on auki. Eli ajattelun opettajan eli filosofin idea on olla kapellimestari ajattelun soinnille ja sinfonialle, joka toteutuu sen orkesterin kanssa, joka onkoolla.¹⁴

Mutta samalla tähdentäisin sitä uhkaa, mikä tähteyks-mielikuviin liittyy – narsismia. Tähteyteen liittyvät narsistiset aspektit huolestuttavat minua, koska tehtävänä on yhteyden synnyttäminen yhdessä toisten kanssa. Haluan etsiä näkökulmaa, joka tekisi oikeutta Pafos-tilanteen kehämäiselle, itseään vahvistavalle luonteelle. Tämän pyrkimyksen osalta kapellimestari-orkesteri-kielikuva antaa hedelmällisiä avauksia, koska se korostaa keskinäisten vaikuttavuuksien ja tunnustelevuuksien, herkkyyksien ja rohkaisujen kautta syntyvää tunnevoimaa. Tämä keskinäiseen vahvistavuuteen perustuva voimavirta on Pafos-seminaarin olennaisinta ydintä.¹⁵

Sebastian Slotte:

Kun kapellimestari-metaforasi suhteutetaan kapellimestari-orkesteri -akseliin niin voi panna merkille, että Pafoksen sinfoniaorkesterin sisälle muodostuu myös erillisiä pikkubändejä vaikkapa niin, että huilisti, rumpali ja viulisti keksivät soittaa yhdessä sinfoniaesitysten jälkeen. Porukka alkaa jammata, kun kapellimestari on siirtynyt uima-altaalle perheensä pariin. Alkaa syntyä itsenäistä luovaa toimintaa, joka samalla tukee sinfoniaorkesterin tavoitteita. Näistä pikkubändeistä syntyy oikeastaan ensi hetkestä lähtien erilaisia ystävyys- ja yhteistyösuhteita, hankkeita, jopa uusia yrityksiä, kirjoja ja projekteja. Se on kanssamatkaajien hahmottamista systeemisesti!

Esa Saarinen:

Pafoksella systeemisyyden on eräänlaista elämänuskon yleistä henkeä, joka värähtelee ihmisessä olevien pinta- ja syväkerrosten kanssa. Tämäkin on sujuvuutta, sitä luontevuutta, josta ensiksi oli puhe. Ihmisten on hyvä olla Pafoksella, useimmat toteavat saman tien. Ihminen saa olla oma itsensä omista ihanuuden siemenistään käsin. Tämä avaa tien osasysteemien synnylle, samansuuntaiselle kuin on se isompi systeemi. Kun Platon salin sinfoninen tilanne on esimerkiksi hyväksyvä ja hyväntahtoinen, lämmin ja kannustava, tämä henki tarttuu ihmisiin ja kantaa osasysteemiin, joka muodostuu illansuussa hotellin ala-aulaan, jossa ihmiset sattumalta kohtaavat. Siinä vapauttavuudessaan ja voimistavuudessaan se on samankaltainen tilanne kuin jos Leif Segerstam johtaisi Sibeliuksen 1:n mutta sitten orkesteri jatkaisi vapaapulsatiivisesti¹⁶ soittaen omiin nokkineensa ilman kapellimestaria. Pafos-seminaarissa Platon-salin ulkopuoliset tilanteet - joita minä en ohjaa millään tavalla – ovat samanlaisia. Orkesterin osakokoonpanot soittavat loistavasti ja yllätyksellisesti, avaavasti ja herkästi ilman kapellimestaria. Erotuksena tälle hengelle tai systeemisyydelle monet toiset kauneuden systeemit romahtavat heti ajan jatkumolla. Joku kaveriporukka on jääkiekko-ottelussa, saunaillassa tai musiikkiesityksessä valtavassa euforiassa mutta tilaisuuden päätyttyä se euforia ei ilmene mitenkään, vaan on täysin poissa. Henki eli systeemi ei kanna, vaan rajoittuu vain sen toteutuneen systeemin sisälle, häipyen ilmaan heti ulkopuolella.

Sebastian Slotte:

Hyvän olon tunne hiipuu.

¹⁴ Kapellimestariteemasta: ks. Anu Konttinen 2003, José Antonio Bowen 2003.

¹⁵ Vrt. huippupianisti Alfred Brendelin kuvausta konserttitilanteesta: ”Soittajan keskittyminen lataa sähköisen jännitteen katsomoon ja palaa hänelle vahvistettuna ... Syntyy vaikutelma yhdessä tehdystä matkasta ja saavutetusta päämäärästä.” (lainaus teoksessa Bogart 2004, s. 77).

¹⁶ <http://www.fimic.fi/contemporary/composers/segerstam+leif>

Esa Saarinen:

Juuri niin, hiipuu ja usein välittömästi sen jälkeen, kun stimulaatio on ohi. On merkittävää, miten vähän monet vallitsevat aktivointisysteemit antavat kantomomenttia oman tilanteensa ulkopuolelle. Ihminen ikään kuin hetkeksi muuttuu toiseksi, usein kuitenkin lässähtäen pahanpäiväisesti heti kun hän astuu seuraavaan tilanteeseen. Näinhän tapahtuu jossain määrin myös omilla Teknillisen korkeakoulun B-salin luennoillakin. Jopa kahvitauko riittää viilentämään salissa syntyneen systeemin ajatuksellista lumovoimaa ja tuottavuutta, inhimillistä vapauttavuutta ja nostetta. En tarkoita, etteikö luennolla olisi ollut ajatuksellista vaikutusta, vaan ainoastaan, että luentosalissa vallinnut systeemi ei jaksakaan hengittää täysimittaisesti salin ulkopuolella. Ilmeisesti ihmisellä on sisäsyntyisenä tavaton *pakko* lukea systeemistä ympäristöään koko ajan. Tähdennän sanaa pakko. Myös kielteisessä mielessä: ”oho - nyt ollaankin uudessa systeemissä” ja kasvot on syytä vetää peruslukemille, osallistuja ehkä toteaa heti salin ulkopuolella. Hän käyttäytyy sen mukaan, mitä olettaa vallitsevaksi systeemiksi ja mukautuu siihen, latistaen itsensä niissä suhteissa, missä olettaa systeemin tätä edellyttävän. Hän ei voi lähestyä naapuria lämpimästi, ei ojentaa kättään *enää nyt luentosalin ulkopuolella*. Hän ei voi avata innostunutta keskustelua, ei tehdä mitään, joka voitaisiin tulkita liiaksi anteliaisuudeksi. Mutta luentotilanteitteni systeemi taas pyrkii olemaan antelias ja useimpien ihmisten on niiden sisällä helppoa olla anteliaita. Tavoittelen nimenomaan lahjatalouden logiikkaa.¹⁷ Ja Pafoksella tämä henki on täysin vallitseva oikeastaan heti jo alusta pitäen. Ihmiset ovat valmiita ottamaan vastaan lahjoja toisiltaan ja valmiita lahjoittamaan niitä.

Pafoksen seminaarisysteemin ihmiselle antama lupa *olla antelias* on merkittävää kyllä kulttuurillisesti radikaali. Kuitenkin useimmat ihmiset nauttivat itsestään nimenomaan juuri anteliaina. On suurenmoista olla esimerkiksi kannustava, vapauttava ja samalla kunnioittaa jokaisen toisen yksilöllistä ainutlaatuisuutta. Pafoksella syntyvän tilanteen hellän dynaaminen hyväksyvyys, vapaamielisyys, kuristamattomuus ja väkinäisyyden puute antaa ihmiselle mahdollisuuden käynnistää itsensä osana systeemiä, joka saa *hänet itsensä systeeminä* toimimaan lempeämmin ja herkemmin, avautuvammin ja elämänuskoisemmin kuin mitä tapahtuu oikeastaan missään muussa tilanteessa hänen arjessaan kotona tai töissä. Eikä se tilanne rajaudu vain Platon-salin sisään, vaan kulkee hänen mukanaan rannalle tai bussiin tai iltamyöhäiseen keskusteluun. Erittäin harvinaisissa, rikastavissa systeemissä on tällainen suurenmoinen itseään monistava piirre, väreilyvaikutus, *kohottavuuden karisma*, joka kantaa kauas välittömän tilanteen ulkopuolelle. Ja minimijohtopäätös on, että se on mahdollista, että sen tulisi olla viitepiste, mitä kohti ponnistella arkisysteemeissämme.

Sebastian Slotte:

Miten tämän voisi generoida muihin arkisiin systeemeihin? Käytännössä arkiset systeemimme ovat raadollisella tavalla niukkoja ja sinun sanoin ”pihtaavia”. En tiedä onko tämä niukkuuden ylivoima suomalaisen, eurooppalaisen tai länsimaisen kulttuurin ominaispiirre mutta arkikokemuksellisesti suomalaisessa keskivertopäivässä on tuntuva määrä suoritteita, joihin on pakotettava itsensä ja jotka ovat väkinäisiä ja yksilöä kaventavia mutta joista on systeemin pakosta selviydyttävä. Mitä Pafos-systeemistä olisi vietävissä näihin arkisiin systeemeihin?

Esa Saarinen:

Parina viime vuotena olen toivottanut ihmiset tervetulleiksi Pafokseen saapumispäivänä toteamalla, että meillä on upea viikko edessä – esittäen, että *ihmisen on hyvä olla Pafoksella*. Tiedostan kyllä, miten radikaalilta tämä lupaus kuulostaa. Ja kuitenkin väittämä on minusta

¹⁷ Lahjatalouden logiikasta: ks. Hyde 1983, Norretranders 2004.

täyttä totta. Miksi ei voisi olla ympäristö, kanssakäymisen systeemi, jossa ihmisen olisi lähes jokaisen taustaan ja tilanteeseen katsomatta, *hyvä olla*? Edellytys ilmeisesti on, että olisi olemassa inhimillisen yhdessäolon muotoja, niin syvästi inhimillisiä, että ne avaisivat väylän *ihmiselle hyvään*. Tämä on eräänlainen aristotelinen tematisointi, jota toisin kuin filosofiassa yleisesti lähestyn hyvinkin arkisesti.¹⁸ Ihmiselle on esimerkiksi hyväksi tulla kuulluksi, tulla vakavasti otetuksi, tulla hyväksytyksi omana itsenään, nähdä ympärillään erilaisia ihmisiä, jotka ovat tosissaan ja silti hymyilevät, kantavat historiaa mukanaan mutta eivät näänny sen alle tai hae keinoja nöyryyttää toisia sen vuoksi. Että on ihmisiä, jotka tervehtivät toisiaan, saattavat pitää toisiaan kädestä vaikka ovat vakiintunut keski-ikäinen aviopari. Ihmiselle tekee hyvää nähdä itseään vanhempia ihmisiä, joiden silmissä sykkii sielukkuus, innostus, nöyrä kunnioitus kaikkeutta kohtaan. Onko lopultakaan niin kovin kummallista, jos *ihmiselle hyvä* olisi jotakin *syvästi inhimillistä*, siis välitettävissä *inhimillisyytemme ilmentymänä*, jos *ihmiselle hyvä* olisi synnyttävissä tietyiltä keskeisiltä osiltaan ihmisenä olevuutemme kautta, ehkä jopa *pakko* synnyttää oman ihmisenä olevuutemme kautta, ilman erityistaitoja tai teknologiaa, anteliaisuutena ja lahjana, ihanuutena jonka toinen tuottaa ja antaa, lahjoittaa vapaasta tahdostaan ja oman olemisensa syvyyksistä?¹⁹ Tästähän Pafoksella on kysymys, se systeemi sallii ihmisten olla inhimillisiä, se *systeemi sallii ihmisten olla inhimillisesti anteliaita toisilleen*.²⁰ Ihmiset aistivat tämän systeemisen anteliaisuusluvan mm. siitä, että tilanteesta on riisuttu suorituksellisuus, asema, oppiarvot, omistajuus, kilpailullisuus ja saavutukset. Jäljellä on ihminen itse, joka tulee paikalle T-paidassa ja shortseissa, nukkavieruissa sandaaleissa, ja hymyilee hyväksyvästi. Tällainen inhimillisyys on melko epätavallista normaalissa elämämme arjessa, niissä systeemeissä, jotka vallitsevat ympärillämme kaiken aikaa. Voisi kuitenkin kuvitella, että haluttaisiin luoda esimerkiksi työyhteisöjä, joissa ihmisten on nimenomaan hyvä olla, riippumatta siitä, mitä tarkempaa sisältöä siihen hyvään lähdetään lukemaan. Mutta ei. Ihmisten syväinhimillinen tarve tulla hyväksytyksi, kuulluksi, arvostetuksi ja kohdatuksi sivuutetaan muka epäolennaisena, tai korkeintaan se pungetaan jonkin työviihtyvyysskyselyn byrokratian alle. Jos taas tivataan, miksi ihmisillä on hyvä olla Pafoksella niin minä sanoisin, että siksi, että sellaiset inhimilliset ihanuudet, jotka usein arjestamme puuttuvat, Pafos seminaarin systeemissä tulevat runsain mitoin vastaan tungettelematta, luontevasti ja joka suunnalta. Systeemi rohkaisee niihin, synnyttää niitä, antaa niille tilan – inhimillisyyden siemenille, joita löytyy jokaisesta ihmisestä. Plus tämä tapahtuu ilman vastavuoroisuuden vaatimusta, sillä kyse ei ole vaihtokaupasta. Kyse ei ole hyötytaloudesta, vaan lahjataloudesta. Merkillistä kyllä, tämä mahdollisuus avaa ihmiset samalla vahvistuvaan tietoisuuteen omasta elämänsä lahjasta, lahjoistaan, joita jo on, vaikka mistään ei tulisi mitään lisää. Pafos-seminaarin systeemissä yksilö siis alkaa avautua omille lahjoilleen ja tässä suhteessa ikään kuin saa tyhjästä tai sisältään äkisti valtavan lahjan. Mutta samalla myös ympäriltä sataa vastaan lahjoja. Käännyt kahvijonossa ja takana ollut on heti läsnä oleva sinulle. Jos puhut hänelle, hän osoittaa kiinnostusta sille mistä puhut, ottaa sen vakavasti, ei lähde jyräämään päälle omaa tahtoaan ja näkemystään, vaan kunnioittaa ainutlaatuisuuttasi. Ilmentää lempeää hyväntahtoisuutta. Juuri pienet asiat ovat ratkaisevia. Ihmiselämähän loppujen lopuksi on mikrososiologista sen yksilön kannalta, joka sitä elämänsä elää. Tämä tarkoittaa, että se miten joku esimerkiksi sanoo pari sanaa vessassa peilin kautta kun olette pesemässä käsiä tai käveltäessä aamulla seminaaripaikalle voi olla

¹⁸ Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*; Ks. myös Sihvola 2004, MacIntyre 2004.

¹⁹ Pafos-tyyppisen ajattelun kannalta ”positiivinen psykologia” ja ”positiivinen organisaatiotutkimus” ovat viime vuosien suurenmoisimpia kehityssuuntia tieteessä. Käsitteen ”positiivinen psykologia” otti käyttöön Martin Seligman vuoden 1998 linjapuheessaan. Perusteoksia ovat Snyder and Lopez 2002, Cameron et al 2003, Martin E.P. Seligman 2002, Gottman et al 2002, Keyes and Haidt 2003, Losada 1999, Losada ja Heaphy 2004, <http://www.positivepsychology.org/> Tämä uusi tutkimussuuntaa tukee voimakkaasti sitä filosofiaa, mitä Pafos-seminääri ilmentää.

²⁰ Vrt. Hoffman 1988. Tämän Abraham Maslow –elämäkerran otsikko on puhuttelevasti ”Oikeus olla inhimillinen”.

yksilömittakaavallisesti se keskeinen asia, jonka seurauksena yksilö vapautuu ällistytävällä tavalla. Tunnet olevasi systeemissä, jossa on hyvä olla, kun yllättäen ympärillä ei kyräillä omituisesti. Nämä pienet asiat ovat merkityksen kantajia, symbolisia kiteytymiä, viestinviejiä ja -tuojia, ne heijastelevat ihmisen yhdessäolon tuhansia vuosia vanhoja arkkityyppejä, joita ihminen monitoroi kaiken aikaa ja panee merkille tavattoman herkästi ja joihin hän reagoi – reagoi melkeinpa vaistomaisesti. Niihin ankkuroituu systeemisänastossa se äly, jonka nojalla Pafos toimii.

Geneerisesti olennainen asia Pafoksen systeemissä siis on inhimillisyyden, ihmiselle hyvän tilan, dramaattinen avautuminen. Se syntyy ihmisen omaan tajuntaan ja samanaikaisesti hänen ympäristöönsä. Keskeinen tosiasia tässä on, että *ihmisten on hyvä olla Pafosella*, siis sellaisina ihmisinä kuin mille Pafos-seminaarin systeemi antaa rohkaisun, tilan ja luvan. Ihmiset kokevat, että heidän ajattelunsa liikkuu, he saavat tilaisuuden tarkastella hienovaraisesti ja intensiivisesti oman elämänsä peruskysymyksiä ilman suorituspainetta, nolatuksi tulemisen pelkoa, ilman kilpailuasetelmaa tai muita hierarkismin muotoja, tai myöskään ilman pelkoa siitä, että omaa ajattelua ollaan ohjailemassa jotain valmista kaavaa kohti. Nämä ovat systeemisesti perustavia Pafos-tilanteen tunnusmerkkejä, joita vahvistaa se tosiasia, että viikko on monikokemuksellinen yhdistelmä seminaaria, älyllisiä avauksia, lomatilannetta, innostusta ja hyväntahtoisuutta, yhdessäoloa, naurua ja yhdessä jakamisen asetelmaa. Ihmisellä on hyvä olla sellaisessa tilanteessa. Hän on onnellinen ja ajatus liikkuu.

Johtopäätös, joka tässä kohdin esittäytyy systeemiällyn kannalta, kuuluu: *systeemiäly perustuu sille, mikä on ihmiselle hyväksi.* ”Ihmiselle hyvä” nimeää kätkeyn lähteen ihmisen sisimmässä ja siitä käynnistyy voimavirta, mitä systeemiällyn kautta olemme yrittäneet hahmottaa esiin. Siinä mitassa, missä Pafos-seminaari on systeemiälykäs, se on ihmiselle hyväksi – ja toisaalta olemalla ihmiselle hyväksi Pafos on systeemiälykäs.

Toinen yleispätevästi tärkeä asia on suorituksen elementin *poissaolo*. Suorituksellisen avaruuden jatkuva läsnäolo syö ihmisiä, kutistaa hänet. Ihmiselle on hyväksi päästä irtautumaan riittävästi suorituksellisesta kehikosta ja luoda itse taiteensa säännöt. On yksi asia istua rannalla ja kiteyttää elämänsä 20 huippuhetkeä, koska itse niin haluan, ja kokonaan muuta tehdä niin kehotuksen vuoksi, koska joku ns. valmentaja kehottaa niin tekemään osana tehovalmennustaan. Tämä on ollut omassa pedagogiassani yksi niistä kohdista, jonka suhteen olen edennyt hyvin vaistomaisesti ja kuitenkin määrätietoisesti. En halua manipuloida. En halua ohjata enkä valmentaa kaavoitetulla kädellä. Amerikkalaistyyppinen valmennus työkirjoineen ei ole minun tyyliäni. Itse olen filosofi. Haluan uskoa ihmisen kauneuteen jossakin koskemattomuuden keskiössä. Tämä on yksi syväprinsippieni. En ylipääntänsä halua opettaa mitään toistettavaa. En halua opettaa mitään valmista kaavaa. Ehkä tämä on jonkinlaista kantilaista autonomisuus-ajattelua oman ihmiskuvani perustana.²¹ Itselleni esimerkiksi sana *kukoistus* on ollut yksi tärkeä sana. Mutta miksi juuri sen sanan pitäisi olla yhtä tärkeä kaikille muille? Tärkeämpää on, että kukin löytää *jonkin oman sanansa*, joka hänelle on elintärkeä ja vie eteenpäin juuri nyt. Joka sana nousee ihmisestä sisältä osana hänen omaa prosessiaan. Että hän tervehtii sen sisään, ei että minä loihdin, tai kaavoitan tai pakotan tai vaadin sen sisään. Haluan toki, että ihminen osana Pafos-seminaaria tai luennoillani käynnistyy oman ajattelunsa liikkeeseen mutta silti en halua, että se ajattelun elintärkeä prosessi on suorituksellinen tai kilpaileva ensisijaisesti tai edes epäsuorasti. Uskon, että tämä suorituksellisen, kaavoittumisen tietoinen etäännyttäminen mahdollistaa ihmisessä isomman liikkeen, olennaisuuksien avautumisen, koska ihmisen ei ole pakko varata energiaa suoritusjärjestelmän mahdollisia takaiskuja silmälläpitäen siis välttääkseen esimerkiksi pilkkaa, häpeää tai epäonnistumisen tunnetta. Tämä tulee esiin myös siinä mitä kutsun hellän

²¹ Hill 1991.

dynaamiseksi metodiikaksi, joka on henkisen vapauden painotukseni yksi keskeisiä puolia pedagogisesti. Ihmisen pitää saada olla rauhassa ajattelunsa kanssa. Kyseessä ei ole valmennus, vaan mahdollistaminen, sointiehdotus, äänenanto, rytmillinen vaihtoehto. Tällaisen vaihtoehtoja tarjoavan systeemin sisällä ihminen toivottavasti antaa mielelleen luvan syttyä ja avautua, kohota, jopa lentää, uusiutua. Suorituksellinen syrjäytetään valtaistuimeltaan, eikä oikeaa tapaa suorittaa Pafos-seminaaria ole. Tämä tietysti on radikaalia, koska nykyajattelun yksi aksiomeja on se oletama, että on tärkeää pystyä erottamaan hyvä suoritus huonosta. Hallitseva koulutusaksiomi sanoo, että koulutusilmiö täytyy voida mitata, jotta teho voidaan todeta ja seminaariin käytetty ajankäyttö näin hahmottuvan kvantitatiivisen kehikon kautta voidaan oikeuttaa. Tämän oletaman hellän dynaaminen metodiikkani ja Pafos-systeemi hylkää. Tässä mielessä hylätään myös *väkinäinen*, koska ”koulutuksella” ei ole olemassa tarvetta vääntää ”oppilaita” mihinkään tiettyyn suuntaan tai kohti määrättyä lopputulosta. Ei ole ”koulutusta”, koska ei ole ”koulutettavia”, sen sijaan on aikuisia, täysipäisiä ihmisiä, jotka ajattelevat, vieläpä yhdessä toisten kanssa ja samanaikaisesti hienovaraisesti yksin. Tässä paljastuva *avoimuuden ja keskinäisen arvonannon* räikeä filosofia on ihmisuskoa ja kasvun uskoa ja itselleni aivan ydinkohtia. Samalla se on ollut ihmetyksen, osittain myös huolenkin aihe: kuinka voi olla seminaari joka kestää viikon, johon yritykset ehkä lähettävät suuria lupauksiaan ja jolla ei näytä olevan mitään selvää päämäärää, vaan joka päinvastoin pyrkii irti rajauksista, tavoitteellisesta suorittamisesta? Kuinka siinä voi olla mitään järkeä? Systeemiälyn näkökulmasta vastaus tähän on, että *inhimillisen kasvun systeemi*, joka syntyy tällä tavalla, on rikastavampi kuin mitä mikään päämäärämäärittynyt systeemi voi olla.

Sebastian Slotte:

Eikö Pafos kuitenkin tähtää esimerkiksi ajattelun laajentumiseen, siis siinä suhteessa ennalta määriteltyn lopputulokseen?

Esa Saarinen:

Vaikka Pafos-tilanne jälkikäteen on rekonstruotavissa esimerkiksi ajattelun laajentumisena, minusta tämä ei tyhjennä Pafos-systeemin intentiota. Intentio on monivektoraalinen. Edes ajattelun laajentaminen ei ole yksi ja ainoa tavoite, vaan ainoastaan mahdollinen seuraus toisten rinnalla. Jotka syntyvät miltei itsestään osana sitä systeemiä. Tätä teemaa voi tarkastella *flow*-kokemusten, eli virtaavuussisältöjen kannalta. Toiminnalla, joka tuottaa jollekin henkilölle virtavuuden kokemuksen, Csikszentmihalyi esittää, pitää olla selvä päämäärä.²² Päämäärä tarvitaan, jotta voi syntyä *flow* sitä kohti, hän näyttää ajattelevan. Minusta Csikszentmihalyi tässä rajoittaa virtaavuutta tarpeettomasti. Itse sanoisin, että tärkeämpi kuin päämäärä on tunne siitä, että *jotain merkittävää on tapahtumassa* - ilman, että sillä merkittävällä on selvää aukikirjoitettua tai identifioitavissa olevaa tavoitetta. Uskon, että ihmiset ovat erittäin herkkiä virtaavuusvirittyneisyydessään sille, onko systeemissä jokin elämää suurempi sisältö, siis pelissä jotain muutakin kuin vain jokin maali, tavoite, voitto tai selvä päämäärä. Toisin sanoen pelkkä päämäärä, ilman suurempaa sisältöä, saattaa syödä virtaavuutta sen sijaan että vahvistaisi sitä. Pafoksen erikoislaatu on nimenomaan siinä, että se avaa ihmisissä väylän henkilökohtaiseen *flow*-kokemukseen, virtaavuuteen, jolla ei ole yhtä tiettyä päämäärää mutta sitä suurempi koettu sisältö ja tunnetasolla tunnistettu merkitys. Ja Pafoksen virtaavuusmomentti perustuu juuri tälle *henkilökohtaisesti tavoitetulle merkityksellisyyden kokemiselle*, joka useimmissa tapauksissa esittäytyy osallistujalle huomattavan luontevasti, ilman että sen kummempaa on edes vielä ehtinyt tapahtua. Osallistuja ikään kuin *alkaa virrata oman ajattelunsa ja elämäkokemuksensa kanssa*, hän virtaa merkityskokemuksen kanssa *ylärekiä kohti ja ylärekiä valossa*, tavalla jonka kokee korostuneesti omakseen ja samalla ainutlaatuisiksi. Ja miksi ei kokisi, kyse on hänen

²² Csikszentmihalyi 1993, s. 178.

omasta elämästään, sisältä tunnusteltuna ja inhimillisyyksien olennaisuuksista käsin. Ja tavalla jota ei manipuloida, ohjailta ulkoisten tavoitteiden tai valmennuspäämäärien perusteella.

Sebastian Slotte:

Yhdessäolemisen kokemus ja luottavaisuus yhteistyöstä on paljon tuottavampaa kuin kokemus sivullisuudesta ja egoismista olipa kyse mistä tahansa tuottavuudesta missä tahansa systeemissä. Mutta yhdessäolemisen ja luottavaisuuden kokemusta ei voi väkinäistää, eli systeemiälykästä systeemiä ei ole mahdollista synnyttää väkinäisesti. Systeemisyyks on olennaisesti moniulotteista, osa sen toiminnasta on hiipivää ja voi yllättää subjektin. Kun menet vaikkapa vuoristorataan niin voi olla, että ajelun hauskuus yllättää sinut.

Esa Saarinen:

Pafoksen systeemi nimenomaan muuttaa mielen hokemia. Siinä mielessä se on kuin vuoristorata esimerkissäsi. Ihminen joka tulee Pafokselle huomaa aika nopeasti, että käsillä oleva systeemi ei vaadi häntä teeskentelemään. Monet inhimilliset systeemit ovat sellaisia, että jos päätät mennä niihin sisään joudut myös olemaan niissä sen nimenomaisen systeemin ehdoilla, usein väkinäisesti lojaalina tilanteelle. Jos esimerkiksi olet muotinäytöksessä ja istut eturivissä, huomaat äkkiä olevasi pokkana vaikka metrin päässä kulkee uskomatonta kauneutta. Mutta olet jo sisäistänyt muotinäytöksen systeemin, missä on tärkeää esittää viileää ja siis olla muka vaikuttumatta vaikuttavasta. Systeemi edellyttää, ettei innostu liikaa, koska muka keskityt arvioimaan näkemääsi asiantuntevasti. On juhlia, joissa tulee nauraa kovaäänisesti ja osoittaa toisille että minulla on todistettavasti hauskaa kääntelemällä päätä toisiin päin kun nauraa. Pitää kuunnella pitkästyttäviä puheita, olla kuin muka viihtyisi vaikka koko juttu haisee. Ihminen joka tulee Pafokselle hiukan epäilevästi huomaa, että tämän systeemin sisällä ei ole hyötyä – ja tämä on olennaista – *itselleen teeskentelystä*. Voit ajatella mitä haluat, eikä kukaan ota siitä hertettä nenäänsä. Jolloin henkilö saattaa päätellä, että voisihan tässä vaikka vähän avautuakin ajatuksilleen, erotuksena reaktiot ja mahdolliset teeskentelyt sitä koskien mitä ulkopuolella tapahtuu. Koska se hyöty, jonka normaalitilanteissa henkilö saa esimerkiksi nyrpeysprojektioidillaan on non-existent. Pafoksella pihtaava ote ei tuota mikrososiologista hyötyä yksilölle. Ero arkeen on räikeä. Tämä on mielestäni tärkeä havainto, sillä useimmissa tilanteissa ihminen toimiessaan jollakin tavalla toimii omasta mielestään jossain hahmottamassaan kalkyylissä rationaalisesti ja fiksusti. Vaikka toiminta olisi henkilön ympäristön kannalta kuinka älytöntä tahansa niin henkilön itsensä kannalta jonkin suhteellinen hyöty silti muka on olemassa. Pafos-systeemi muuttaa tämän *suhteellisen hyödyn laskentakaavan*, jota yksilö käyttää - ei välttämättä ensimmäisenä päivänä mutta jossain vaiheessa viikkoa. Minkä muutoksen jälkeen hän alkaa ihmetellä, mistä syystä alun alkaenkaan ryhjähti ja nyreili kaiken aikaa. Hän luuli ehkä suhtautuneensa kriittisen vastahakoisesti E. Saariin mutta nyt huomaakin suhtautuneensa vastahakoisesti omiin tuoreisiin ideoihinsa, joilla ei välttämättä ole paljoakaan tekemistä E. Saarisen kanssa. On niin monta systeemiä, jossa esimerkiksi hymyilemättömyydestä ja ympäristöön lähetetyistä kitumissignaaleista syntyy jokin suhteellinen hyöty. Tai kosketelemattomuudesta ja siitä ettei tule kosketetuksi fyysisesti tai emotionaalisesti. Voidaan esimerkiksi ajatella, että puolison kosketelemattomuus on hyvä asia suhteellisesti puhuen. Kun en kosketele häntä, niin hän ei saa kosketusta, mikä puolestaan on hyvä asia, sillä itsekään en saa häneltä kosketusta, tai rohkaisua, tai kiitosta. Syntyy pihtaamisen kostonkierre ja laskentakaava hyödylliselle vinoutuu sen mukana perverssiksi. Mutta oli se pervo tai ei, yksilö uskoo sitä. Kun tämä laskentakaava äkisti muuttuu, kuten Pafoksella, kun vanha laskentakaava ei enää päde, ihminen alkaa automaattisesti avautua uusille mahdollisuuksille. Esimerkiksi miehelle juolahtaa mieleen, että vaimoahan voi pitää kädestäkin, tai että ei tässä tarvitsekaan juoda gin-tonicia heti iltapäivästä jotta tuntisi olevansa irti arjesta. Vaan voi esimerkiksi silmäillä kiinnostuneesti ladynsä Kahil Gibran -runokirjaa. Uudet vaihtoehdot ovat ikään kuin ilmassa ja mikäpä minua

estää, kaveri saattaa ajatella. Näyttää siltä, että ihmisillä on jonkinlainen utilitaristinen malli käyttäytymistensä taustalla mutta sen muuttaminen ei välttämättä ole kovinkaan dramaattinen asia – jos systeemi rohkaisee siihen.

Sebastian Slotte:

Ajattelet siis, että ihmisillä, haluavatpa tai ei, on tällainen taustalla oleva utilitaristinen laskentakaava, joka on pavlovilaisen ehdollistettu. Systeemissä altistuminen pienellekin henkiselle porkkanalle saattaa rohkaista toimintaan, joka voi kokonaisuuden kannalta aiheuttaa dramaattisia muutoksia.

Esa Saarinen:

Olettama on kaiken aikaa, että on olemassa asioita, jotka ovat ihmiselle hyväksi. Tällaisia asioita ovat useimmassa tapauksessa esimerkiksi hymyn tuottaminen tai toisen ihmisen kuunteleminen. Neutraalissa tilanteessa jokainen ihminen valitsisi nämä mutta lähes aina on olemassa erillistekijöitä, jotka saavat ihmisen hyötymielessä päättelemään, että juuri nyt hymyilemättömyys kannattaa. Tilanne eli systeemi siis *ei* ole neutraali, vaan puolueellinen inhimillisessä mielessä negatiivisen hyötykalkyylin suuntaan. Pafos-systeemissä tilanne muuttuu – minun mielestäni neutraalimmaksi. Ketään ei millään tavalla esimerkiksi kehoteta tai edes rohkaista erikseen hymyilemään, ihmisen vain alkavat hymyillä. Miksi? Koska ihmisten on hyvä olla, kun he hymyilevät. *Heidän on hyvä olla siinä Pafoksen systeemissä ja tämä ilmenee esimerkiksi hymynä.* Hyötykalkyyli muuttuu ja kuitenkin kukaan ei sano, ”hymyile”, tai ”muuta hyötykalkyyliä”. Miten tämä on mahdollista? Koska ihminen on systeeminen olento ja osa systeemin toimintaa on että se määrittelee hyötykalkyyliä. Systeemi kertoo, mistä mikrokäytöksistä siinä systeemissä hyöttyy ja mistä ei. Hyöttykö esimerkiksi ystävällisestä silmäkontaktista, vai antautuuko sillä vaaraan? Mikrokäytöksen muodot ovat harvoin lataamattomia, systeemit sysäävät niihin kaiken aikaa paukkuja ja yksilö laskee mielessään, minkä sisältöisiä. Arkisten systeemien keskeisiä tunnusmerkkejä ovat ne mikrokäyttämisen muodot, joita kyseinen systeemi rohkaisee tuottamaan versus mitä se kieltää tai rankaisee. Oli mikrokäytöksen muoto kuinka pieni tahansa, miten symbolinen hyvänsä, kuinka ihana tai hellyyslähtöinen, systeemi voi vääntää siitä silti perverssin ja käytännössä kieltää sen. Kukaan ei suutele ketään suuryrityksen pääkonttorissa, et puolisoasi etkä lemmittyäsi etkä ketään muutakaan, koska jopa ihmissuuntautuneen innovaatio-organisaation systeemi on virittynyt *suutelemattomuuteen*. Inhimillinen ihanuus ei suojaa mikrokäytöstä systeemin kielloilta. Mikä tahansa voidaan kieltää, rakkaus, toivon ilmaiseminen, innostus, hymy. Pafos-systeemissä ihanuuksille taas on tilaa. Ja ihmiset tarttuvat siihen. Inhimillisen mikrokäytöksen kulovalkea leviää. Vaikuttaa siltä, sanoisin kaiken kaikkiaan, että *ihmisillä on valtava halu elää toisin kuin mitä he arjessaan, työssään ja yksityiselämässään de facto elävät*. Tässä suhteessa Pafos on askel siihen suuntaan, mikä ihmiselle on hyväksi.

Sebastian Slotte:

Kutsuit minut ensimmäisen kerran vuonna 2002 Pafokselle. Minulla oli silloin mukana kaikenlaista rekvisiittia: lap-top, mp3-nauhuri, kamera, videot yms. mutta jostakin syystä päätin sanoa minulle heti kun saavuin, että unohdetaan rekvisiittia, heittäydy mukaan itsenäsi ja unohda duunit. Olemisen, tai olemisen jossakin systeemissä, tutkiminen sisältä käsin on tietysti vaikeaa, koska objektivointi, esimerkiksi nauhoitus, muttaa sitä tilannetta jota nauhoitetaan nauhoittajan kannalta. Olemisen, tai olemisen jossakin systeemissä, objektivointi on kulttuurisesti lähtökohta niin työelämässä kuin filosofiassakin, kun halutaan esittää totuutta. Mutta objektivoinnin filosofia on nähdäkseni valloittanut ja samalla supistanut sellaisiakin alueita, jotka kuuluvat kokemuksellisuuden filosofian piiriin.

Esa Saarinen:

Naulan kantaan. Juuri kokemuksellisuus, eletty elämä, eletävä elämä, elämänmaku puuttuvat filosofiasta. Tämä on suuri, massiivinen puute, oikeastaan skandaali – suhteessa mihin jonkun Alexanderin ajattelu ja kuvailu elämänprosessille on niin järjestyttävää luettavaa.²³ Mutta Alexanderhan ei olekaan filosofi sanan akateemisessa mielessä, hän on arkkitehti, tai arkkitehtifilosofi, tai oikeammin sanoisin: filosofi sanan alkuperäisessä sokraattisessa mielessä. Filosofia sellaisena kuin sen tunnemme on elämäntunteeltaan kurjistunutta ja kuristunutta, kalvakkaa, intohimotonta, vailla rakkautta ja elämän koreutta. Heijastellen samalla elämänfilosofian ja elämän filosofian – yhteen kirjoitettuna ja erikseen kirjoitettuna – heikkoa asemaa akateemisen filosofian puristuksessa viimeiset ainakin sata vuotta. Kyseessä on filosofian, tai akateemisen filosofian kylmettyminen ja kuolonkorina elämänmaulla mitattuna. Kokemuksellisuus ja elämän maku puuttuvat jopa fenomenologiasta, jossa sentään piti pointtina olla eletty todellisuus, Lebenswelt. Suurelta osin fenomenologinen kirjallisuus on eletävän elämän näkökulmasta uskomaton anti-klimaks sen tunteen tasolla, mikä vastaan välittyy. Sen sijaan että antaisi kokemukselle lisärikkautta fenomenologia ultra-intellektualisoi sen. Hieno poikkeus tästä on Bachelardin *Tilan poetiikka*, joka on antaa loistavia avauksia ja käsitteitä yksilöllisen kokemuksen tarkasteluun yleisymmärrettävästi.²⁴ Ja myös Pafos-systeemin tarkasteluun poeettisena avaruutena.²⁵

Subjektiviteetin kysymys elämänfilosofisena perusteena on itse asiassa vasta ensi askelissaan – mikä on ällistyttävää ottaen huomioon, että uuden ajan suuri mullistus piti olla cogiton löytyminen. Cogito on kuitenkin loppujen lopuksi tietävä ”minä”, eikä niinkään tiedostava, tunteva, elämää elävä ja hahmottava, intuitiivis-holistis-tunnevoimaisesti ajatteleva minä, siis minä sellaisena kuin sen itse tunnemme. Hallitsevat lukutavat Descartesille pelkistävät ja esineellistävät cogiton. Huomion kohteeksi ei nouse ajatteleva ”minä”, pelkäävä ”minä”, rakastava ”minä”, unelmoiva ”minä”, se ”minä” mikä olisi se varsinainen juttu eletävän elämän kannalta. Lopputulos on, että olemme tekemisissä kuorten tai jäännösten kanssa tai osailmiön, sekä filosofiassa että arkielämässä. Mutta pohjalla on ihme – inhimillisen subjektiviteetin ihme. Mikä ihme samalla on realiteetti. Väittäisin, että Pafos-systeemi mahdollistaa tämän realiteetin kohtaamisen yksilön kannalta relevantilla tavalla. Hyvän elämän filosofia, henkilökohtaisena kysymyksenä, kaikuna filosofian alkuperäisestä lupauksesta, saa jälleen etusijan tarkasteluissa. Pafos käynnistää yksilössä vuorovaikutuksen hänen oman kokemuksensa kanssa tavalla, joka on jäsentävä, artikuloiva, käsitteellistävä ja avaava ja tekee tämän hienovaraisesti ja epäesineellistävasti, siis elämän kokemuksellista virtaavuutta mukaillen ja vieläpä sitä vahvistaen, mahdollistaen senkin, että samalla kun yksilö peilaa ja tarkkailee itseään hän kuitenkin myös elää itsenään ja itsensä kanssa ja siis välttää objektivoitumisen. Se on eräänlaista *rinnalla olevaa ajattelua* tai dialogia subjektista häneen itseensä nähden.

Uudelleen painottaisin hienovaraisuutta ja avautuvuutta. Nämä ovat metodologiani peruspilareita. En halua, että ihmiset jälkikäteen kokevat jonkin jutun nousseen tajuntaansa taikatempulla, ulkoisella manipulaatiolla, keinotekoisesti ja pedagogisten juonitteluiden seurauksena. Yritän tavoittaa spontaanin, läsnä olevan, tunnustelevan ja herkkävaistaisen, ajattelun jossain yli sen rajan, missä tiedostetun tietoisuuden valonheittimet ovat täysillä päällä ja avainsanat ovat hallinta, kontrolli ja paljas totuus. Tärkeää itselleni, määrätystä heideggerilaisen

²³ Alexander 2002a, 2002b, 2004, 2005

²⁴ Bachelard 2003.

²⁵ ”Filosofin tarkoittama maailma on liian usein pelkkä ei-minä. Sen valtavuus koostuu joukosta kielteisiä määreitä. Filosofi siirtyy niistä liian nopeasti positiivisuuteen ja antaa itselleen maailman, yhden ainoan Maailman. Sellaiset muotoilut kuin ’maailmassa-oleminen’ tai ’maailman oleminen’ ovat minun makuuni liian juhlallisia; niiden omakohtainen läpivienti ei ota onnistuakseen.” Bachelard 2003, s. 341

peltotiekeskustelun hengessä,²⁶ on kokemuksen avautuvuus nykyhetkisenä, sellaisena kuin se tuntuu avautuutena-minussa-itsessäni, ajattelun avautuvuus subjektiivisesti aistittuna, sisäisesti esittäytyvänä, sallittuna ihmeenä, jota yksilö itse hienovaraisesti pitää silmällä, ohjaa mukana, luo eteenpäin, kannustaa, kapellimestarimaisesti mukana samalla lumoutuen, kannustaen, hyväksyen ja ei-häiriköiden ja rohkaisten henkevä kunnioittavasti sitä avautuvuutta avautumaan lisää, hymyillen ja iloiten kuin toisen puolesta, sen joka avautuu. Tässä suhteessa pyrin sellaiseen systeemiin – kyse ei ole opetuksen opettamisesta - joka vapauttavuuden ja sujuvuuden lisäksi antaa mahdollisuuden tunnistaa ja tunnistella omaa subjektiviteettiaan eli antaa kokemuksen puhutella ja vaikuttaa, vaikuttua ja liikkua esiin omasta fenomenologisesta avaruudesta käsin ilman manipuloivaa ohjailua ja kurinalaisuutta ja kaavoitusta sitä koskien, mihin ajatuksen kulun pitää johtaa.

Olen aina suhtautunut vaistomaisen varauksellisesti amerikkalaistyypisiin hiililläkävelyjuttuihin ja jopa seikkailukoulutuksiin, jossa keinotekoisesti synnytetään tilanne, jonka sisällä yksilö ”ylittää itsensä”, koska tilanne eli systeemi vaatii sitä tai riittävästi kiihottaa siihen. Joukkohypnoosin tai joukkosuggestion systeemi voi johdattaa ihmisen hehkuvan hiilihaudan yli, tämä voi olla suuri kokemus kävelijälle ja voi auttaa häntä tematisoimaan ennakkouskomusten voimaa ja harhaanjohtavuutta mutta silti en pidä niistä. Pafoksella haluan nimenomaan, että koko tilanne on lempeä ja kevyt, luonnollinen, minimalistinen ja anti-manipulatiivinen. En halua, että ketään alistetaan henkisen repeytymisen riskille, vaan päinvastoin että koko hanketta ohjaa eli systeemiä luonnehtii äärimmäinen hieno tunteisuuden hegemonia.

Systeemiälyn, siinä mielessä kuin se itseäni kiehtoo, olennaisuudet ovat juuri tällä hienovaraisen, epätunkeilevan, avautuvan ja eräänlaisen *rationaalisesti ujon, viisaasti arastelevan ja samalla rohkean ihmisyyden* alueella, joka totuudellisuuteen sitoutuneen realismin ohella sisältää tulevaisuususkon, muutosuskon ja ihmisuskon korostetun peruslähtökohdan. Systeemiäly on aktiivista, se tähtää muutokseen ja kvanttihyppyihin, mutta kasvupohjana ovat inhimilliset sensibiliateetit, joita ei voida palauttaa puhtaasti laskennallisiin tai rationaalsiin muuttujiin.

Sebastian Slotte:

Pidän tätä sinun näkemystäsi hyvin ihmisuskoisena siitä syystä, että hiililläkävelyt ja muut keinotekoiset elämiskoulutustilanteet harhauttavat ihmisiä uskomaan, että vahvat kokemukset ovat jotenkin arkeen kuulumattomia. Ne pitää ikään kuin tuottaa jossain muualla. Hiililläkävelyn logiikkahan ei käsittäkseni ole, että arkikokemus voi olla yhtä vahvaa, vaan tarkoituksena on todistaa, että yksilö pystyy suorituksellisiin ihmetekoihin. Extreme-urheilu taas toimii kuin huume: sitä on saatava lisää. Se koko juttu on siinä hiilikasassa tai laskuvarjossa, ei lopulta ihmisessä itsessään. Jos kokemuksellisuus taas on ihmisessä itsessään eikä jossain tietystä jutussa hänen ulottumattomissaan vastuu kokemuksellisuudesta siirtyy ihmiselle itselleen.

Esa Saarinen:

Metodissani on olennaista, että ihmiset vaikuttavat itsestään sellaisina kuin ovat eivätkä vaikutu itsestään hiilillä kävelevinä henkilöinä tai kavereina jotka rakensivat kaljakoreista ennätysajassa tornin. Tässä mielessä metodini on sisäänpäin käännettävä ja intra-dialoginen. Suhteessa systeemiälyyn tärkeää tässä on, että Pafos-tyyppinen systeemi valottaa esiin ihmisen havaintoavaruuteen tuoreella tavalla sellaisia asioita, jotka *ilmentävät häntä olennaisesti mutta jotka arkisysteemi kätkee* – häneltä itseltään ja kaikilta muilta. Potentia on kuitenkin olemassa. Yksilötasolla puhuen, sartrelaista vapausfilosofiaa²⁷ tässä kohdassa mukaillen, yksilö voisi valita

²⁶ Martin Heidegger 2002, Steiner 1997.

²⁷ Saarinen 1983. Ks. myös Sartre-esseitä teoksessa Saarinen 1988.

itsensä toisinkin, Pafos todistaa. Nimenomaan se, *ettei Pafos-systeemissä ole mitään eriskummallista* tarkoittaa, että kaikki Pafoksella mahdollinen on mahdollista muuallakin. Loppujen lopuksi systeemiin ei useimmissa tapauksessa *pakota*, vaan ainoastaan *mahdollistaa*. Hyvässä ja pahassa: työelämän arkisysteemit eivät pakota ihmistä muuttamaan läsnäolemattomaksi ei-ruusunostajaksi, mutta käytännössä ne systeemit mahdollistavat tämän muunnelman niin massiivisesti, että useimmissa tapauksissa se on käytännössä lopputulos. Interaktiosysteemi, jossa ihminen elää, muovaa häntä, aivan niin kuin Collins esittää.²⁸ Mutta Pafos osoittaa, miten helposti ihminen erilaistuu itsekseen ja saa kiinni omasta erityisyydestään, kun systeemi tukee sitä.

Ihmisen oma subjektiviteetti, siis vapaus, jonka Pafos-tilanteessa haluan ottaa todella vakavasti, edellyttää erityistä toimivuutta, värähtelykykyä myös siltä kieleltä, mitä halutaan käyttää. Kieli ei saa naamioida, esineellistää, kaventaa ja sulkea, vaan sen tulee avata. Sen tulee värähdellä välittömästi ihmisen subjektiviteetin elintärkeimpien kerroksien kanssa. Useimmissa tapauksissa tämä tarkoittaa, että käytetyn kielen tulee olla yleisymmärrettävää, siis epäakateemista, epäekspertuaalista. Puhun tässä yhteydessä *ikonisista käsitteistä*, joiden ulkoinen muoto antaa välittömästi vihjeen niiden sisällöstä. Yritän löytää avainsanoja tai käsitteitä, jotka klikkautuisivat heti auki. Kosketus riittää - kosketus on ydin. Etsin *sisään kutsuvia sanoja*, majakkamääreitä, avainkäsitteitä, jotka sykkivät ensikosketuksesta ja ovat erottamattomia arkikielestä tai liukuvat siihen sisään, kutsuvat tanssiin ja aloittavat tanssin ilman että edes täytyy osata tanssia. Etsin siis luonnollisesti väreileviä sanoja ja tanssittavia käsitteitä, kielellisiä ilmaisuja, jotka saavat meidät soimaan. En halua toimia ekspertin kangistetulla merkkikielellä, vaan rakentaa niistä ilmapista elementeistä jotka ihmisillä jo on. Jos ajatellaan esimerkiksi käsitettä *pihtamisen kostonkierre* niin se lähtee kyllä käyntiin hirmuisen paljon nopeammin, hauskemmin ja tasavertaisemmin kuin vaikkapa ”vangan dilemma”. Myös Batesonin ”komplementaarinen skismogenesis”²⁹ on kyllä melkoinen sanahirviö. Käytän intuitiivisesti omia käsitteitäni kuten *latistuksen mankeli* tai *keppihyypiö* tai *uomakipitys* mutta en silti ajattele niitä vain intuitiivisiksi, siis käsitteiksi, jotka pitäisi itse asiassa korvata täsmällisemmällä, eksperttien sertifioimilla salakäsitteillä. Kielen tulee elää suorassa yhteydessä elämisen, tunteiden ja vaikutelmien maailmaan, *elämänmaan maailmaan*, jonka ihmiset kokevat todeksi.³⁰ Tästä syystä pidän myös puhuttua kieltä ensisijaisempänä kuin kirjoitettua kieltä, Derridasta huolimatta.³¹ Samalla tarvitaan sanoja, jotka ihmisillä oikeastaan jo on, sanoja jotka ravistellaan hereille, otetaan uudestaan käyttöön, sähköistetään osaksi aloituskoonpanoa. Viime kädessä objektiivisen todellisuuden tarpeisiin kehitetty teoreettistyyppinen sanasto – myös filosofiassa – ei tavoita arkikokemusta, josta yksi esimerkki on valtaosa fenomenologiaa joka ei avaudu kenellekään ilman paneutumista vuosien ajan. Omassa metodologiassani taas vaadin, että juttuni täytyy avautua samantien riippumatta siitä, onko kyse tehdastyöläisestä, sairaanhoitajasta, yritysjohtajasta, sotaveteraanista tai lukiolaisesta. Siinä mielessä olen ihmisuskoinen – ehkä tarkoittit tätä - että uskon, että ihminen on enemmän kuin hän tietää tai luulee olevansa tällä hetkellä. Että hän on enemmän jo kielellään. Ajattelussaan, *kyvyssään liikutella itseään kielestään käsin*, vaihtoehtojen avaruudessaan - siis kyvyssään ja mahdollisuudessaan

²⁸ Collins 2004.

²⁹ Bateson 1958, ss. 175-176 (alkuperäinen määritelmä), Bateson 2000 mm. ss. 109-110, Bateson 2002, s. 98. Deborah Tannenin tärkeät kielianalyttiset työt hyödyntävät Batesonia monin luovin tavoin. Ks. esim. Tannen 1998 ja 2004. Tannen kuvaa Batesonin peruskäsitettä seuraavasti: ”Käytän mielelläni tästä laajenevasta kehästä [laajeneva noidankehä] antropologi Gregory Batesonin termiä *complementary schismogenesis*. Skisma tarkoittaa erimielisyyttä, hajaannusta, ja genesis syntyä. Termi tarkoittaa siis hajaannuksen tai riidan syntyä toistaan täydentävällä, vuorovaikutteisella tavalla.” Tannen 2004, s. 133. ”Tietääkseni ajatus tämän käsitteen soveltamisesta jokapäiväiseen keskusteluun on omani.” *ibid.*, alaviite 133, s. 354

³⁰ Vrt. näkemys filosofiasta ”taitona muodostaa, löytää ja valmistaa käsitteitä” Deleuze ja Guattari 1991, s. 14 ja ajatus filosofista käsitteistä ”värähtelykeskuksina” *ibid.*, s. 6

³¹ Esim. Derrida 2003.

uudelleenmääritellä itsensä kielestään käsin.³² Hänen täytyy vain solmia sellainen suhde kieleen, omaan tapaansa ajatella, että kukoistusta rakentava minuuden luomisprosessi voi lähteä käyntiin. Kyse on jälleen suhteesta, ei niinkään jostakin käsitteistöstä tai koneistosta, joka sinällään ihmiseltä puuttuu. Näin ollen häntä ei tarvitse erikseen vihkiä käsitteistölle ja teorioille, vaan hän voi lähteä niine hyvineen voima-askelin kohti läpimurtoja.

Joku yksittäinen sana, ehkä vähän huvittavakin sana, voi olla se sysäys tai sivukoukkaus, *ruusunosto*, jonka seurauksena kaikki muuttuu. Ehkä systeemi sinkoutuu uuteen asentoon sen yhden ruusun vaikutuksesta. Ehkä malja on tullut piripintaan ja tarvitaan vain aivan pieni kädenojennus. Itseäni innoittaa tavattomasti Paul McCartneyn sanat ”the movement you need is on your shoulder” – jotka hän oli jo poistaa Hey Jude’sta ennen kuin Lennon puuttui peliin. Ja joissa kiteytyy jokin geneerisesti olennainen. *Ehkä-logiikka* työssään: yksi sana, yksi esimerkki, yksi miellelyhtymä koskettaa ja ihmisen koko ajatus-, vuorovaikutus- ja elämänsysteemi sinkoutuu uudelle kiertoradalle dramaattisen loisteliain jatkoseurauksin.³³

Sebastian Slotte:

Tämä on myös jännittävä teema suhteessa mielen filosofiaan ja sen pyrkimykseen objektivoida henkilökohtaista kokemusta. Wittgenstein on esittänyt vertauskuvan ihmisen mielestä, joka tässä kohdin on valaiseva. Jokaisella henkilöllä on yksinoikeus havainnoida oma mieltään. On kuin jokaisella ihmisellä olisi oma pieni laatikko, jossa on koppakuoriainen. Näen oman koppakuoriaiseni mutta en sinun. Sinä taas näet omasi mutta et minun. Käyttääkseni tätä vertauskuvaa voisi sanoa, että filosofiassa ja tieteessä ja ehkä koko kulttuurissamme on yksisuuntainen paine osoittaa, että molemmat koppakuoriaiset ovat samankaltaisia. Koska etsimme samankaltaisuuksia, löydämme juuri sitä. Emme löydä mitään muuta vaikka laatikoiden sisällöt olisivat kukin erikseen ainutlaatuisia.

Esa Saarinen:

Tästä räjähtää iso näkymä. Edellä sanoin, että subjektisuuden filosofia on vasta alkamassa, siis ihmisyyden filosofia. Yksi uloke tätä on ainutlaatuisuuden filosofia. Voiko tosiaankin olla olemassa *ainutlaatuisuutta* ja vieläpä *jokaisessa*? Mikä hillitön, rajaton, posketon runsauden näkymä! Mutta onko se näkymä julkea, pornahtava, vai pikemminkin hienovarainen, eroottinen jossain Barthesin mielessä?³⁴ Olisiko meidän syytä virittyä hienouksiin, sen sijaan että varaudumme jonkin peruskaavan monistumiseen uudelleen ja uudelleen, käsitteistöön joka toistaa *samaa*. Ainutlaatuisuuden teema on Pafoksella erittäin korostunut. Sanoisin, että viimeistään päätöspäivänä jokainen on eläytyvästi vakuuttunut ainutlaatuisuuden peruuttamattomuudesta omalla kohdallaan ja kaikkien muidenkin kohdalla. *Ainutlaatuisuus on elämyksellisesti totta* jokaiselle erikseen – ja palatakseni edellä jo tarkasteltuun teemaan, tämän kokemuksen kanssa virtaavuudessa oleminen *tekee ihmiselle hyvää*. Laajennettu nykyhetki, josta zen puhuu ja monet taiteilijat puhuvat, muuttuu subjektiivisesti todeksi, tuottaen laajennetun minuus- ja olemiskokemuksen. Se on laajennettua ainutlaatuisuuden filosofiaa, jossa yhden oma ainutlaatuisuus ei sulje pois mitään toiselta, vaan molemmat systeemisesti ruokkivat toisiaan. On valtava kokemus saada jakaa sadan ihmisen kanssa tällainen ainutlaatuisuuksien laajentuma, tai avautuma, sinfoninen huipennus, tuntea sen hurma ja nöyräksi-tekevyys, voima ja suuruus ihanassa pienuudessaan ja samalla ainutlaatuisuudessaan. Tätäkään syväinhimillistä tarvetta, yhteyttä omaan ainutlaatuisuuteen, arkisysteemit eivät tue. Vaan, kuten toteat, arkisysteemit

³² Vrt. Shotter 2002.

³³ Vrt. Gladwell 2002.

³⁴ Ks. esim. Barthes 2000.

päinvastoin häätävät ainutlaatuisuuden pakoon ja piiloon ja esiintyvät ikään kuin sitä ei olisi. Suuri osa filosofiaakin on virittynyt siitä näkökulmasta, että ainutlaatuisuutta ei ole.

Mutta kuten muistutat Wittgensteiniin liittyen, jokaisella on oma koppakuoriaisensa laatikossaan eli joku oma juttunsa. Oma lähtöolettamani on, että oli se ihmiselle ilmenevä subjektiviteetti mitä tahansa, sitä ei ole mielenkiintoista ajatella samana henkilöltä toiselle. Uskon että ihmiselle tekee hyvää tutustua itseensä tässä ainutlaatuisuuden merkityksessä, jossa hän on perimmäisesti osin salassa, salaperäinen, monikerroksinen kudelma vivahteiden värinää ja jossa ideana on tunnustella ja solmia, löytää tuntumia ja kytkentöjä, väyliä siihen ainutlaatuisuuteen, juuri siihen salattuun ja merkilliseksi merkittyyn sille ihmiselle aivan omaksi.

Tehotalouden näkökulmasta *ainutlaatuinen* on tietysti myös ongelma. Tarkoitan tehotaloutta nyt ajattelutapana, en taloudellisena tai yhteiskunnallisena järjestyksenä. Yksittäiset tapaukset tuottavat tehotaloudelle päänsärkyä, sikäli kuin ne ovat aitoja yksittäistapauksia eikä niitä varten ole kaavaa. Suorituksellisen logiikka, osana tehotaloutta, suosii kategorisointeja ja normalisointia, ominaisuuksia, joille on algoritmi, se haluaa löytää laskentakaavat joiden alle ainutlaatuisuus voidaan häivyttää. Tässä suhteessa Pafos-systeemi astuu tehotaloudesta ulos. Suoritus ei käynnisty, ei käynnisty kaava eikä normalisointi, ei laskentakaava tai kirjanpito, vaan ainutlaatuisuus sisältä käsin. Kaiku alkaa kuulua, sen tunnistaa heti omaksi, vaikka ei välttämättä tiedä edes miksi.

Tässä kohdin avautuu heideggerilainen ”ajattelun hurskaus”, ihmettely ilman haltuunoton himoa tai mahdollisuutta, yhdistyen sokraattiseen haluun tuntea itsensä tietäen ettei tiedä. Tämä ainutlaatuisuuden tunnistaminen, tai oman kaiun kuuleminen ja sille herkistyminen tapahtuu nopeasti, luontevasti kuin kuulisi puolitutun kappaleen soitettavan uutena versiona, kappaleen jota alat samantien hyräillä, tuntien sen omaksesi. Menet mukaan siihen sointiin, siihen tanssiin, siihen aaltoon, joka sisältäisi nyt avautuu, kumpuaa esiin ja annat sen nosteen viedä vaikka samalla seuraat sen kasvua kuin vierestä. Tämä melodinen askellus, tai *ihana kasvava imu siihen heittäytymiseen* Leif Segerstamin sanoin,³⁵ tapahtuu Pafos-systeemissä ei-artikuloitusti ja ehdottoman ei-kaavoitetusti, salin edessä itse en tietenkään tiedä, missä vaiheessa on kunkin sinfonia. Saatan vain kasvoista, kädenliikkeestä muistikirjalla, keskittyneestä olemuksesta aavistaa, että jokin sävelmä on ihanasti käynnistynyt ja että sielu kuule sointinsa.

Soittamisen metafora on parina viime vuonna ollut olennaisen tärkeä yrittäessäni ymmärtää Pafoksen prosessia, siis ajattelu soittamisena, musiikillinen ajattelu. On kuin ihmiset soittaisivat omaa ajatteluinstrumenttiaan, haluaisivatkin niin tehdä, rohkaistuneena toisistaan ja toisten soitannosta, minun toimiessa sävelvalitsijana Leifin mielessä hänen sinfoniaissaan ilman kapellimestaria. Systeemi on selvillä, soitannon kokonaispyrkimys ja lumo, se näyttäytyy kokonaisvaltaisesti, systeemisesti ja ei-eriyttävästi. Ja silti samalla paradoksaalisesti yksilö on ikään kuin enemmän itsensä. Tämä on yksi tilanteen näennäisristiriitoja, luullakseni se ilmiö mistä Esa-Pekka Salonen käyttää kapellimestariopetuksessaan ilmausta ”sisältäpäin ulkoapäin”.³⁶

³⁵ Leif Segerstam Esa Saarisen tv-ohjelmassa ”Keskusteluja filosofian kanssa”, Yle Teema 26.12.2004.

³⁶ Esa-Pekka Salonen teoksessa Anu Konttinen 2003, s. 120.

Toinen olennainen kohta on, että yksilö Pafoksella tunnistaa Pafoksen systeemin niin nopeasti omakseen ja omaksi mahdollisuudekseen. Jokin batesonilainen metaviesti³⁷ näyttäisi välittyvän ihmiselle välittömästi, antaen hänelle arvokkaan ja kunnioitetun aseman osana Platon-salin kehystä ja täysin riippumatta siitä, mikä hänen asemansa jossain muussa kehyksessä on. Erityisen irrelevantti on osallistujan vallitseva asema omassa arkisessa ympäristössään. Platon-salissa viestiytyvä metaviesti, nöyrytyksistä, uhkasta ja pilkasta vapaa, antaa osallistujalle luvan olla oma itsensä ihanuuksistaan käsin. Tällaisilla kannustavilla, rohkaisevilla ja kunnioitusta välittävillä metaviesteillä on keskeinen rooli Pafoksen voimavirran käynnistymisessä, uskon. Ne metaviestit ovat nimenomaan batesonilaisia siinä tärkeässä mielessä, etteivät ole julkilausuttaja, ne ovat ”nonkommunikaatiota” Ketolan, Knuutilan ja kumppanien kuvaamalla tavalla.³⁸ Ja ihminen aistii sen metaviestin keskeisenä valotuksena Pafos-systeemin kehyksestä ja omasta turvatusta ja taatusta asemastaan siinä kehyksessä. Siitä huolimatta, että yksilö tiedostaan tietenkin olevansa vain yksi sadasta seminaarilaisesta, yksi osa virittyvää kokonaissysteemiä, vieläpä osa joka ei vaadi mitään tunnustusta itselleen, ei vaadi ihailua suoritukselleen jota suoritusta ei edes ole. Hän tunnistaa systeemin tavattoman nopeasti ja kokonaisvaltaisesti ja huomaa, että se on radikaalisti toinen kuin se missä hän normaalisti toimii tai missä on ehkä koskaan toiminut tai elänyt ja silti se on heti tuttu. Samalla hän löytää uudesta systeemistä rikastavuuden mahdollisuudet omalla kohdallaan ja toisten kohdalla ja asettuu samalla synnyttämään sitä vaatimatonta ja hienovaraista, hyväntahtoista optimismia, joka Pafos-sinfonisuudessa on niin erityisen tunnusmerkillistä.

Se on kuin ihmisen mielessä alkaisi soida kunkin henkilökohtaisen elämänviisauden sinfonia, jota ei ole sävelletty paperille etukäteen, jota ei voi säveltää valmiiksi mutta joka ilmenee, jota itse ilmennät osana vertaisvaikuttajien ryhmää ja kokonaisuutta, osana systeemiä joka toimii ja joka nostattavassa, hyväksyvässä metaviestissään antaa täyden elintilan sille ihanalle, tutulle ja ainutlaatuiselle ilmenevälle.

Sebastian Slotte:

Ainutlaatuisuuden filosofia on kai lähtökohtaisesti jäänyt enemmän taiteen kuin tieteen alueelle?

Esa Saarinen:

Täsmälleen. Kundera sanoo *Romaanin taiteessa* suunnilleen niin, että Don Quijote eli romaani avaa eurooppalaisessa ajattelussa radikaalin valtavirran yhden totuuden oppeja vastaan, se avaa satojen suhteellisten totuuksien maailman. ”Romaanin viisaus” on epävarmuuden viisautta, ylimmän tuomarin poissaoloa ja kasvotusten elämistä inhimillisten asioiden olennaisen suhteellisuuden kanssa.³⁹ Romanilla, tai taiteella yleisesti, on tietty henki, oma erityinen luonteensa ja se tekee oikeutta ihmisyyden ilmentymien ainutlaatuisuuksille tavalla, johon järkiharkinta ei pysty. Nämä Kunderan ideat ovat merkittävästi innoittaneet itseäni läpi vuosien, vaikka en ole oikein kyennyt metatasolla jäsentämään, miten ne pitäisi yhdistää filosofina olemiseen. Mutta yritän ja olen yrittänyt käytännössä. Tämän yrityksen ilmentymää kaikkein selvimmin on juuri Pafos-seminaari. Ajatuksena on löytää tapa tehdä arjen filosofiaa, avata

³⁷ Bateson esittelee tämän tärkeän käsitteen kirjoituksessaan ”A Theory of Play and Fantasy” vuodelta 1954; kirjoitus on uudelleenjulkaistu teoksessa Bateson 2000. Tannen, joka hyödyntää Batesonia, kirjoittaa: ”Me emme reagoi pelkästään lausuttujen sanojen merkitykseen, *viestiin*, vaan myös siihen mitä arvelemme noiden sanojen ilmaisevan kyseisestä ihmissuhteesta, *metaviestiin*. ... Metaviestien välittämää yleismerkitystä voidaan nimittää *kehystämiseksi*. Antropologi Gregory Bateson ja sosiologi Erving Goffman ovat käyttäneet tätä termiä ja vertaavat sitä käyttöohjeeseen, joka kertoo miten meidän on tulkittava kuulemamme sanat.” Tannen 2004, s. 15. Ks. myös Ketola et al. 2002.

³⁸ Ketola et al. 2002, essee ”Mitä enkelit pelkäävät?”.

³⁹ Kundera 1987, ss. 14-15.

merkityksellistä, jonkinlaisen kunderalaisen ”romaanin hengen” hengessä. Tätä pyrkimystä ehkä selvimmin ilmentää haluni käyttää tarinoita filosofian työvälleinä ja osoittimina. Tarinoillahan ei ole filosofiassa tunnustettua asemaa, Platonin luolakertomuksesta huolimatta ja myöskin siitä huolimatta, että tarinoiden merkitys on psykologiassa tuotu vakuuttavasti esiin.⁴⁰ Filosofit välttelevät tarinoita osana filosofista praktiikkaansa. Itselleni tarinat kuitenkin ovat yksi metodinen päätyökalu, värimaailma paletissa, josta en luovu.

Taiteelliset näkökulmat luennointityyliini hahmottamiseen ovat esillä yhteisessä paperissamme⁴¹ mutta ne voitaisiin viedä paljon pidemmälle kuin tuossa paperissa teemme. Ajattelen nyt niitä diskursseja ja hahmotustapoja, joita esittävän taiteen yhteydessä on esitetty esimerkiksi herättävyyttä, lumovoimaa, läsnäoloa, energiaa ja katsojan ja esiintyjän suhdetta koskien.⁴² Plus esittävän taiteen kentässä herkkyys, hienovaraisuudet, kuunteleminen, keskittyminen toisen reagoimiseen, liikkeen ja tilan taju, jatkettu kanssakäyminen, luovat *systeemi-interventiot* meidän sanastossamme, ovat itsestään selvästi ja perustavasti osa sitä erityisyyttä, mitä ollaan synnyttämässä. Itselleni on Westonin kirjasta hyvin vahvana jäänyt mieleen kehoitus *Ajattele todellisia ajatuksia ja tunne todellisia tunteita*. Tämä on oman arjen filosofiani, luennoimistyyliini ja Pafos-seminaarin kantavia periaatteita. Jossa tietenkin tunnekomponentti on filosofian tekemisen kannalta se radikaali, vaikeasti kohdattava osatekijä ja hyljeksitty äpärä. Mutta kun halutaan rakentaa filosofinen ajatteluympäristö, jossa ajattelu sujuu ja johtaa omakohtaisiin oivalluksiin, tunnekomponentti on sivuuttamaton. En ylipäätänsä voi käsittää, kuinka mikään todellinen *merkityksellisyyden avaamisen metodologia* olisi mahdollinen ilman tunnekomponentin väkevää ja määrätietoista huomioimista. Systeemiäly käsitteenä on nimenomaan mielenkiintoinen myös siksi, että se avaa heti oven tunnekokemuksille, herkkyyksille ja tuntuma-avaruudessa toimiville tekijöille, vaikka samalla se pitääkin toisen oven auki analyyttisen systeemiälyharkinnan selkeän hallituille tulostavoitteille.

Sebastian Slotte:

Pafos antaa hyvän esimerkin miten inhimillistä systeemiä on mahdollista havainnoida ensisijaisesti kokonaisuutena. Systeemiällyn haaste voisi sitten olla kehittää systeemistä ymmärtämistä, jotta kokonaisvaltainen havaitseminen olisi mahdollista myös arjessa. Eli systeemin kokonaisvaltainen hahmottaminen ilman väkinäisyyttä ja vääristelyä olisi ainakin yksi mahdollisuus sen sijaan, että ainoastaan havaitsemme itsemme reaktiivisesti suhteessa systeemiin jossa olemme.

Esa Saarinen:

Systeemiällyn optimismi lähtee liikkeelle siitä näennäisen musertavasta ensihavainnosta, että *systeemille ei voi mitään*. Olettama per nykyhetki on, että vallitseva systeemi on yksityiskohtiaankin myöden väistämätön, muuttumaton, ylivoimainen, oman vaikutuspiirini tuolla puolen. Tästä näkökulmasta Pafos jää satumaaksi, haavekuvaksi, uneksi, joka kerran oli. Näin sanovat myös monet rannalta tilannetta tiirailevat tarkastelijat: vaikka Pafoksen erikoislaatu uudistaisi yksilöä paikan päällä, arkeen asti vaikutus ei kannu. Arki jyrää. Kuitenkaan Pafoksessa ei ole mitään ilmiselvää piirrettä, joka pakottaisi sen olemaan täysin eristetty systeeminsä, erotuksena inhimillinen systeemi, joka voisi toteutua missä tahansa. Suorituksellisen dimension tehovektori saattaa loppujen lopuksi olla se pahin yksittäinen vastavoima. Jos sinun pitää saada ostaa juustoa ja tämä juuston saaminen on se tehtävä mikä pitää suorittaa ja tämä taas hahmotetaan tehotalouden puitteissa jossa ainoat relevantit tekijät ovat se millä nopeudella saat

⁴⁰ Bruner 1990, 1996, Tolsa 2002. Ks. myös Morgan 2004.

⁴¹ Saarinen ja Slotte 2003.

⁴² Weston 1999, Bogart 2005, Lumet 2004.

juuston ja mihin hintaan olettaen että laatu on vakio, niin maitokaupan Maijalla – viittaaan Iso Roballa olleeseen suurenmoiseen maitokauppaan – ei ole mahdollisuuksia. Maijan inhimillisyydellä, tai Maijan maitokaupan inhimillisyydellä, ei ole hintalappua, jolloin erillistä juustopalaa koskevassa hintalappuvertailussa hän häviää. Tilanteen tekee uhkaavaksi se, että hintalapun puute voi heijastella arvostuksen puutetta kaiken kaikkiaan – ja voi olla, että jossain tilanteissa ihminen alkaa havainnoida arvoakin vinoutuneesti, systeemiälyttömästi, vain hintalappujen kautta. Metaviesti voi toisin sanoen olla, että ainoa arvo on hintalappuarvo. Vaikea kuitenkin kuvitella, että hyvä elämä sokraattis-aristotelisessä mielessä olisi ilmaistavissa ja identifioitavissa hintalapuun. Tarkoitan, että hintalappu-arvostus ja suorituksellinen hahmotus, muodostuessaan hallitseviksi, jokseenkin varmasti tavoittavat aika pienen kaistaleen siitä runsaudesta, mikä on hyvä elämä ihmiselle. Kenties niin pienen, että lopputuloksena parhaiten optimoidusta ja briljanteimmin organisoidusta hintalappu-suoritusmaailmasta yksilön kannalta on *puute*, siis puutteen kokemus, köyhyyden viluinen, ankea ja vuosisatainen, arkkityyppinen surkean elämän perikuva.

Kahvilat ovat tässä kohdin kaunis airut paremmasta, koska niihin ei mennä oikeastaan koskaan vain juomaan kuppi kahvia. Metaviesti suosii vapautumista, avautumista, nykyhetkisyttä, hellävaraista kohtaamista, hyväksyntää, tuottamattomuutta. Ostat enemmän kuin kupin kahvia, ostat luvan itseltäsi ja muiltakin istua hetken aikaa tekemättä mitään kovin hyödyllistä. Olet suoritusmaailman ulkopuolella ja jos satut lukemaan lehteä, voit senkin tehdä hajamielisesti. Saat tavata ihmisiä ohimennen, jopa ilahtua ulospäin havaittavasti – toisin kuin esimerkiksi jääkiekkottelussa tai konserttissakin, jossa pitää kiirehtiä omalle paikalle tai kun tilaisuus on ohi, on kiiruhdettava kaljalle tai parkkipaikalle omaan autoon. Eli kahvilakäyntiin liittyy muita perusteluja kuin mitä suorituksellisuuden tehovektori ottaa huomioon. Juuri siksi se on *inhimillistä*, avaa väylän runsauteen sinä mielessä missä esimerkiksi Eero Riikonen meillä asiasta on kirjoittanut.⁴³ Ehkä siis systeemiälyn varsinainen pointti on älykkyudessa, joka olisi *inhimillistä* ja perustavasti kytköksissä runsauden fenomenologiaan. Mahdollisuuksien fenomenologiaan, avautuvuuden fenomenologiaan. Ja olisi sitä batesonilaisen metaviestin hengessä, jossa nonkommunikatiivinen ydinviesti on hyväksyntä, lämpö, ystävällisyys, inhimillisyys. Synnyttäen samalla tunteen kasvavasta elämänvoimasta yhdessä! Systeemisyyden joka tässä virittyy, on radikaalisti toinen kuin se systeemisyyden, jonka suorituksellinen ja välineellis-rationaalinen taloudellinen järki tunnistaa ja johon ne rajaavat itsensä. Tämä inhimillisesti kattavampi, rikastavampi, paratiisillisempi systeemisyyden on otettava järjestelmälliseen tarkasteluun – yhdessä siihen liittyvien batesonilaisten metaviestien kanssa - ja suhteessa systeemiälyn optimismiin, johon ensin viittasin. Näen syvällisen yhteyden Pafos-seminaarin systeemisyyksien ja systeemiälyä koskevan tutkimuksemme välillä juuri siinä, että molempia väyliä pitkin avautuu runsauden näkökulma optimistisena, käytännönläheisenä ja toteutettavissa olevana ei-utooppisena visiona, jossa väreilee ylärekisteri.

Sebastian Slotte:

Voiko olla niin, että suorituksellinen tehovektori yksittäisenä kriteerinä lopulta systeemisessä katsannossa lopulta johtaa *lose/lose*-tilanteeseen? Esimerkiksi, jos jonkun yrityksen sisällä vallitsee pelkkä suorituksellisuuden tehovektori niin ihmisenä olemiseen ei jää mitään aikaa, mikä johtaa siihen, että ihmisyyttä haetaan keinotekoisesti vaikka ”kikseinä” extreme-urheilusta tai telkkarin saippuasarjoista. Se, että koetaan, että jossain Salatuissa elämissä on ihmisyyttä enemmän kuin omassa elämässä ei tässä ole ainut ihmetyksen aihe vaan se, että joka päivä ollaan jossain kahdeksan tuntia tai enemmän vailla kokemusta ihmisyydestä.

⁴³ Riikosen tekstit ovat urauurtavia, mutta eivät ole saaneet osakseen sitä huomiota mikä niille kuuluu. Ks. Riikonen et al. 2002 ja 2004.

Esa Saarinen:

Ehkä meneillään todellakin on ihmisyyden, inhimillisyyden ajojahti, jossa jokainen lopulta häviää. Maitokaupan Maija meissä menettää pelin ja muutumme supermarketeiksi. Kehykset kuihtuvat latteiksi eikä mitään ylevää ole. Logiikka olisi silloin se, että fokusointi suoritukselliseen tehoon johtaa optimointiin, jonka kannalta inhimillisuus on kustannuserä. Koska se on kustannuserä, se tulee minimoida. Painamalla oman inhimillisyytensä alas, nihilistillä on tarjota enemmän vaihtoarvoa tehotaloudelle kuin runsauden rakastajalla, olettaen siis että molemmat ovat suorituksellisesti yhtä hyviä mitattavien suureitten puitteissa. Siis nihilisti voittaa.

Yhden reitin takaisin valoon voisi tarjota innovaation ekonomia, jos uskotaan – kuten itse olen taipuvainen uskomaan – että paras innovatiivisuus syntyy ryhmässä mutta ryhmässä se syntyy parhaiten inhimillisten systeemimuuttujien välittämänä.⁴⁴ Siis jos inhimillisuus jyrää innovaatiomaailmassa, ehkä suorituksellisenkin sisällä sillä on mahdollisuutensa jopa kilpailutaloudessa. Tähän on kytkeytynyt oma innostukseni nokialaiseen toimintatapaan sellaisena kuin olen sen ymmärtänyt ja sellaisena kuin omassa työssäni Nokialla olen asiaa myös yrittänyt artikuloida. Siis pointtina on ollut esittää, että yrityksen kannattaa olla inhimillinen, jotta se voisi olla tuloksekas. Tilanteen tekee kuitenkin vaikeaksi se tosiasia, että innovatiivisuuden arvo punnitaan aina viime kädessä vasta tulevaisuudessa. Siksi innovaatiotodiskurssin puitteissa on aina tilaa tulkinnalle, bullshit-puheelle⁴⁵ ja valheelle ja itse asiassa myös mille tahansa epäinhimillisyydelle nykyhetkessä. Kaikissa yrityksissä ei ole yhtä valistunutta huippujohtoa kuin Nokialla on ollut Ollilan Dream Teamin aikana tähän asti. Kun sitten tulevaa innovatiivisuutta ei voida nykyhetkessä todistaa, sen tulevan innovatiivisuuden edellyttämää inhimillisyyttä voidaan näennäisperustellusti alkaa survoa alas esimerkiksi kustannusperustein.

On myös mahdollista kuvitella ei-mekaanisia tehotalouden muotoja, joiden numeraalisesti parhaat toteutukset ovat ristiriidassa inhimillisyyden perusvaatimustenkin kanssa. Ihmisten ihmisyyttä voidaan riistää ja ryöstöviljellä ja tämä saattaa olla taloudellisesti briljantia lyhyellä tähtäyksellä. Tämä on se kohta, jossa systeemiäly siinä mielessä missä itse sitä ajattelen, nousee esiin toisenlaisena, inhimillis-eettisesti arvokkaana vaihtoehtona. Pointti ei ole, että systeemi toimii, siis jokin erillinen optimointisysteemi, vaan että se inhimillinen kokonaisuus joka on meidän elämämme, toimii. Kuinka voidaan kuvitella, että tämä jättiläissysteemi, monimuotoisuudessaan huikea, voisi toimia esimerkiksi pelkästään suorituksellisen dimension mekaanisen systeemisen optimoinnin kautta? Me tarvitsemme kipeästi ja huutavasti tajua tuntumalle ja tajulle, inhimilliselle herkkyydelle, armeliaisuudelle, kosketukselle ja inhimilliselle lämmölle – nämä ovat vain joitain esimerkkejä – asioille, joiden systeemistä luonnetta olemme systeemiällyn käsitteen kautta lähestyneet.⁴⁶

Kokonaiskysymys, joka väreilee taustalla Pafos-seminaarissa ja systeemiälyssä, on ihmisenä olemisen kysymys, inhimillisyyden runsauskokemuksen rekisteriä koskeva kukoistuskysymys. Me haluamme ottaa tarkasteluun ihmisenä olemiseen liittyvät systeemiset supistavuudet, latistavuudet, kaventavuudet ja koko kuihtumisen filosofian ja vesitysten logiikan ja positiiviset poikkeamat ylöspäin samanaikaisesti. Eli haluamme pureutua systeemisesti avautuvuuden, rikastavuuden ja kukoistuksen logiikkaan inhimillistä vuorovaikutusta yhtäältä ja toisaalta sisäistä maailmaa peruslogiikassaan koskevana kysymyksenä. Hätkähdyttävää on se johtopäätös, joka

⁴⁴ Vrt. Pekka Himasen 2001 ja Linus Torvaldsin 2001 näkemyksiä innovaatiotaloudesta.

⁴⁵ Frankfurt 2005.

⁴⁶ Vrt. systeemiajattelun pioneerin C. West Churchmanin moraalaisia painotuksia esim. suurenmoisessa pienoiskirjassa *Thought and Wisdom* 1982. Ks. myös http://www.geocities.com/csh_home/cwc.html

tässä työntyy esiin: että me arjessamme olemme miniatyyrinen osa siitä, mitä me voisimme olla *ratkaisevissa inhimillisissä suhteissa*. Olemme mitättömiä siihen nähden, mikä mahdollisuus on kaiken aikaa. Ei jossakin määrin vähemmän vaan dramaattisesti, typeryttävän paljon vähemmän. Mutta jos inhimilliset muuttajat ovat ratkaisevia systeemisesti myös tuloksellisuuden suhteen, silloin kokonaisvaikutus on eksponentiaalinen leikkaavuudessaan mahdollisuuksiin nähden. Tässä piilee se supertuottavuuden mahdollisuus, josta J.T. Bergqvist puhuu.⁴⁷

Se, että taustaltaan moninainen ja moni-ilmeinen, räikeän epäyhtenäinen ja heterogeeninen porukka kuten Pafoksen osallistujaryhmä aina on, samantien saa inhimillisissä rikastavuuksissaan hetkessä käyntiin kvanttihyppyjen momentin tarkoittaa, että se mahdollisuus ja se runsaus oli latentisti heissä kaiken aikaa. Tämän lisäksi ihmiset nauttivat olla oma itsensä inhimillisesti rikastavina, runsauksien kokemuksen omana itsenään. Mutta tämä on useimmissa tapauksissa normaalitilanteessa poispyyhitty paljastaen systeemisesti hallitsevan, tyrmäävän surkean kapeuselämän, tämä kaikki henkeäsalpaavan ulkoisen yltäkylläisyyden keskellä. Ollaan köyhiä ratkaisevissa inhimillisissä ulottuvuuksissa eli köyhiä kun hymyillään, kuunnellaan, ymmärretään ja ollaan läsnä, köyhiä kun tervehditään, köyhiä kun suudellaan mutta jääkaapit ja pakastimet on täynnä kaikenlaista strutsinlihaa ja hyllyt vempaimia. Kuitenkaan laitteistojen rikkaus ei tuota rikkautta innovaatioissa, uusissa läpimurroissa, ihanuuksien synnyttämisessä ja siinä mitä voisi olla. Inhimillinen niukkuus, siis köyhyys-runsautemme-keskellä, puolestaan nimenomaan syöttää köyhyyttä kohti tulevaa, se leikkaa systeemiä mahdollisuuksiamme tehdä ihmeistä yhdessä totta. Tässä mielessä systeemiäly on yritystä systeemisesti hahmottaa supertuottavuutta positiivisessa päässä. Negatiivisessa päässä systeemiäly haluaa kysyä, miten latteuksien ja kuihtumisen lopputulemat pääsevät hallitseviksi. Me haluamme kysyä, mitkä ovat ne systeemisistä, rakenteellisista mahdollisuuksista inhimillisen ulottuvuuden rikastamiseksi, jotka toimivat parhaiten sen inhimillisyyden hyväksi, jolle perustuu hyvä elämä.

Viitteet

Alexander Christopher. 2002a. *The Nature of Order*, Book I: *The Phenomenon of Life*, The Center for Environmental Structure.

Alexander Christopher. 2002b. *The Nature of Order*, Book II: *The Process of Creating Life*, The Center for Environmental Structure.

Alexander Christopher. 2004. *The Nature of Order*, Book IV: *The Luminous Ground*, The Center for Environmental Structure.

Alexander Christopher. 2005. *The Nature of Order*, Book III: *A Vision of a Living World*, The Center for Environmental Structure.

Bachelard Gaston. 2003. (1957). *Tilan poetiikka*, Helsinki, Nemo.

Barthes Roland. 2000. (1977). *Rakastuneen kielellä*, Nemo.

Bateson Gregory. 1958. *Naven*, 2nd edition, Stanford University Press.

Bateson Gregory. 1973. *The Cybernetics of 'Self': A Theory of Alcoholism*.

Bateson Gregory. 2000. (1973). *Steps to an Ecology of Mind*, New York, Paladin Books.

⁴⁷ J.T. Bergqvistin Systeemianalyysin laboratorion 20-vuotisjuhlassa pitämä merkittävä linjapuhe on julkaistuna tässä niteessä.

- Bateson Gregory. 2002. (1979). *Mind and Nature, A Necessary Unity*. Hampton Press.
- Bergqvist J. T. 2004. *Teollinen tulevaisuutemme - systeeminen hahmotus*, Teoksessa: Systeemiäly 2005, Raimo P. Hämäläinen and Esa Saarinen (toim.), Systems Analysis Laboratory Research Reports, B25, 2005.
- Bogart Anne. 2004. (2001). *Ohjaaja valmistautuu*, Like.
- Bowen Jose Antonio (toim.). 2003. *The Cambridge Companion to Conducting*, Cambridge University Press.
- Bruner Jerome. 1990. *Acts of Meaning*, Harvard University Press.
- Bruner Jerome. 1996. *The Culture of Education*, Harvard University Press.
- Bäckström Tom, Ville Brummer, Terhi Kling ja Paula Siitonen (toim.). 2003. *Systeemiäly!*, Systems Analysis Laboratory Research Reports B23.
- Cameron Kim S., Jane E. Dutton and Robert E. Quinn (eds.). 2003. *Positive Organizational Scholarship, Foundations of a New Discipline*, Berrett-Koehler Publishers.
- Churchman C. West. 1982. *Thought and Wisdom*, Intersystems Publications.
- Collins Randall. 2004. *Interaction Ritual Rites*, Princeton University Press.
- Csikszentmihalyi Mihaly. 1990. *Flow*, Harper & Row.
- Csikszentmihalyi Mihaly. 1993. *The Evolving Self*, Harper Collins.
- Derrida Jacques. 2003. *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*, Gaudeamus.
- Deleuze Gilles ja Felix Guattari. 1991. *Mitä filosofia on?*, Gaudeamus.
- Frankfurt Harry G. 2005. *On Bullshit*. Princeton University Press.
- Gardner Howard. 1996. *Leading Minds*. Basic Books.
- Gladwell Malcolm. 2002. (2000). *The Tipping Point, How Little Things Can Make a Big Difference*, Little, Brown and Company.
- Gottman John M., James D. Murary, Catherine C. Swanson and Kristin R. Swanson. 2002. *The Mathematics of Marriage, Dynamic Nonlinear Models*, MIT Press.
- Hadot Pierre. 1995. *Philosophy as a Way of Life*, Basil Blackwell.
- Hadot Pierre. 2002. *What is Ancient Philosophy?*, Harvard University Press.
- Heidegger Martin. 2002. *Silleen jättäminen*, Niin & Näin –lehden filosofinen julkaisusarja.
- Hill Thomas E. Jr. 1991. *Autonomy and Self-Respect*, Cambridge University Press.
- Himanen Pekka. 2001. (2000). *Hakkerietiikka ja informaatioajan henki*, WSOY.
- Hoffman Edward. 1988. *The Right to Be Human, A Biography of Abraham Maslow*, St. Martin's Press.

Hyde Lewis. 1983. *The Gift*, Vintange.

Hämäläinen Raimo P. ja Esa Saarinen. 2003. *Esipuhe*, teoksessa *Systeemiäly!*, T. Bäckström, V Brummer, T. Kling ja P. Siitonen (toim.), Systems Analysis Laboratory Research Reports B23.

Hämäläinen, Raimo P. ja Esa Saarinen (toim.) 2004a. *Systeemiäly - Näkökulmia vuorovaikutukseen ja kokonaisuuksien hallintaan*, Systems Analysis Laboratory Research Reports B24.

Hämäläinen Raimo P. and Esa Saarinen (Eds.) 2004b. *Systems Intelligence. Discovering a Hidden Competence in Human Action and Organisational Life*, Systems Analysis Laboratory Reports A88.

Ketola Kimmo, Seppo Knuuttila, Antti Mattila ja Kari Mikko Vesala (toim.). 2002. *Puuttuvat viestit. Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa*, Gaudeamus.

Keyes Corey L. and Jonathan Haidt (Eds.). 2003. *Flourishing. Positive Psychology and the Life Welllived*, American Psychological Assosiation.

Konttinen Anu. 2003. *Panulan luokka*, Otava.

Kundera Milan. 1987. (1986). *Romaanin taide*, WSOY.

Losada Marcial. 1999. *The Complex Dynamics of High Performance Teams*, Mathematical and Computer Modelling, vol. 30, pp. 179-192.

Losada Marcial and Emily Heaphy. 2004. *The Role of Positivity and Connectivity in the Performance of Business Teams, A Nonlinear Dynamics Model*”, *American Behavioral Scientist* vol. 47, pp. 740-765.

Lumet Sidney. 2004. (1995). *Elokuvan tekemisestä*, Like.

MacIntyre Alistair. 2004. (1985). *Hyveiden jäljillä*, Gaudeamus.

Martela Mikko. 2005. *Systeemiäly ja virtaus*, teoksessa *Systeemiäly 2005*, R. P. Hämäläinen ja Esa Saarinen (toim.), Systems Analysis Laboratory Research Reports, B25.

Morgan Alice. 2004. *Johdatus narratiiviseen terapiaan*. Kuva ja Mieli.

Norretranders Tor. 2004. (2002). *Homo generosus*, Art House.

Peltola Heikki. 2005. *Hohtoa kohti, Se kohottaa mikä kolahtaa*, Talentum.

Pirsig Robert M. 1986. (1974). *Zen ja moottoripyörän kunnossapito, Tutkimusmatka arvojen maailmaan*. WSOY.

Riikonen Eero, Mikko Makkonen ja Ilpo Vilkkuma a. 2002. *Hullun työn tauti*. Vastapaino.

Riikonen Eero, Mikko Makkonen ja Gregory Smith 2004. *Menestyjähuuseri, Runsaan elämän jäljillä*. Kuntoutussäätiö.

Rogers Carl R. 1980. *A Way of Being*, Houghton Mifflin.

Saarinen Esa. 1983. *Sartre, Pelon, inhon ja vapauden filosofia*, Fanzine.

- Saarinen Esa. 1988. *Erektio Albertinkadulla, Kansallis-filosofinen tutkielma*, WSOY.
- Saarinen Esa. 1996. *Soveltava filosofia*, teoksessa *Tieto, totuus ja todellisuus*, I. A. Kieseppä, S. Pihlström ja P. Raatikainen, (toim.), Gaudeamus.
- Saarinen Esa ja Kirsti Lonka. 2000. *Muodonmuutos. Avauksia henkiseen kasvuun*, WSOY.
- Saarinen Esa. 2003. *Soveltavan filosofian luova räjähdysvoima*, Niin & Näin no. 36.
- Saarinen Esa and Hämäläinen Raimo P. 2004. *Systems Intelligence: Connecting Engineering Thinking with Human Sensitivity*, in *Systems Intelligence, Discovering a Hidden Competence in Human Action and Organisational Life*, R. P. Hämäläinen and E. Saarinen (Eds.), Systems Analysis Laboratory Research Reports, A88, pp. 9-37.
- Saarinen, Esa and Sebastian Slotte. 2003. *Philosophical Lecturing as A Philosophical Practice*, Practical Philosophy, vol 6.
- Seligman Martin E. P. 2002. *Authentic Happiness*, Free Press.
- Senge Peter M. 1990. *The Fifth Discipline, The Art and Practice of Learning Organization*. Doubleday.
- Shotter John. 2000. (1993). *Conversational Realities. Constructing Life through Language*, Sage.
- Sihvola Juha. 2004. *Maailmankansalaisen etiikka*. Otava.
- Snyder C.R and Shane J. Lopez (Eds.). 2002. *Handbook of Positive Psychology*, Oxford University Press.
- Steiner George. 1997. *Heidegger*, Gaudeamus.
- Tannen Deborah. 1998. *The Argument Culture, Moving from Debate to Dialogue*. Random House.
- Tannen Deborah. 2001. (2000). *Mä sanon vaan, Miten perheessä puhutaan*, Otava.
- Tolsa Timo. 2002. *Kertova mieli, Jerome Brunerin narratiivikäsitys*. Helsingin yliopiston Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 178.
- Torvalds Linus and David Diamond. 2001. *Just for Fun*, Schildts.
- Weston Judith. 1999. (1996). *Näyttelijän ohjaaminen*, Nemo/Taik.

Internet viitteet

- Leif Segerstam. 11.4.2005: <http://www.fimic.fi/contemporary/composers/segerstam+leif>
- Positiivisuus psykologiasta. 11.4.2005: <http://www.positivepsychology.org/>
- Esa Saarinen. 11.4.2005: <http://www.esasaarinen.com/pafos>
- C.W.Churchman. 11.4.2005: http://www.geocities.com/csh_home/cwc.html
- Sebastian Slotte. 11.4.2005: <http://www.sal.hut.fi/Personnel/Homepages/SebastianS.html>

Kirjoittajat

Esa Saarinen on filosofi, joka toimii Teknillisen korkeakoulun systeemitieteiden professorina erikoisalanaan Soveltava filosofia ja luova ongelmanratkaisu.

Sebastian Slotte on filosofi joka valmisteleo vaitöskirjaansa dialogista Teknillisessä korkeakoulussa. Hän toimii myös dialogikouluttajana ja konsulttina.